

Význam odměny a trestu v současné výchově

Bc. Zdeněk Vodák

Diplomová práce
2015

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Institut mezioborových studií
akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Zdeněk Vodák**
Osobní číslo: **H138301**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Význam odměny a trestu v současné výchově**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v SR UTB ve Zlíně č. 7/2014, včetně příloh, případně podle dalších materiálů. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na obecnou problematiku odměny a trestu;
- na extrémní tresty, týrání;
- na odměnu a trest v historických souvislostech;
- na odměnu a trest v náboženství.

Součástí práce bude kvantitativní výzkum.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Bakošová, Z. Sociální pedagogika jako životná pomoc. Bratislava: Public promotion, s.r.o., 2008.

Doňková, O. Vývojová psychologie pro sociální pedagogy. Brno: IMS Brno, 2009.

Helus Z. Psychologické problémy socializace osobnosti. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1973.

Kraus B. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008.

Sak, P. a K. Saková. Mládež na křižovatce. PH: Svoboda servis, 2004.

Smékal, V. a L. Lacinová. Dítě na prahu dospívání. Brno: Brrister a Principel, 2002.

Další literatura bude obsažena v Projektu diplomové práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. František Sýkora

Institut mezioborových studií

Datum zadání diplomové práce:

4. listopadu 2014

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2015

V Brně dne 4. listopadu 2014

doc. Ing. Anežka Lengalová, Ph.D.
děkanka

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
ředitel ústavu

Prohlašuji, že

- beru na vědomí, že odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí, že jeden výtisk diplomové práce bude uložen v příruční knihovně Fakulty humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a jeden výtisk bude uložen u vedoucího práce;
- byl/a jsem seznámen/a s tím, že na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 2 a 3 autorského zákona mohu užít své dílo – diplomovou práci nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s příjmem, že licenční smlouva uzavřená mezi mnou a Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně s tím, že vyrovnání případného přiměřeného příspěvku na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše) bude rovněž předmětem této licenční smlouvy;
- beru na vědomí, že pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tedy pouze k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům;
- beru na vědomí, že pokud je výstupem diplomové práce jakýkoliv softwarový produkt, považují se za součást práce rovněž i zdrojové kódy, popř. soubory, ze kterých se projekt skládá. Neodevzdání této součásti může být důvodem k neobhájení práce.

Prohlašuji,

- že jsem na diplomové práci pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.
- že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

V Brně 15. 3. 2015

ZDENĚK VODÁK,
.....
Jméno, příjmení a podpis diplomanta

ABSTRAKT

Diplomová práce pojednává o významu trestu v současné výchově v historickém kontextu. Nad touto problematikou se zamýšlí nejen v obecném pojetí, ale i z pohledu křesťanství, které víc jak tisíc let tvořilo na našem území základní východisko pro výchovu a společenské klima. Na základě několika osobností je sledován pozitivní dopad křesťanské výchovy na celou společnost, stejně jako silná agresivita v dospělosti u týraných jedinců v dětství. Diplomová práce se také zamýšlí nad významem tělesných trestů ve výchově, jeho negativními následky i jeho zákazem užívání. Všechny tyto otázky sleduje v teoretickém i praktickém rámci, který vychází z výzkumného šetření napříč současnou společností.

Klíčová slova:

výchova – odměna – trest – týrání – Bible – křesťanství – práva dětí

ABSTRACT

The thesis discourses the significance of punishment in contemporary upbringing process in context of history. The thesis considers the topic not only in the common approach but also from the point of view of Christianity which was used as the basic recourse for the upbringing and the social climate in our territory. A positive impact of Christian upbringing on the whole society is observed on the basis of several personalities as same as the impact of strong rage in the adult age performed by the individuals who were maltreated in their childhood on the other side. The thesis also considers the meaning of corporal punishment pedagogy, its negative consequences and the restriction of it. All those questions are focused on in theoretical and practical structure which comes out of a research that was made crosswise the contemporary society.

Keywords:

upbringing – reward – punishment – maltreatment – Bible – Christianity – children rights

*„Bez lásky není důvěry
a bez důvěry není výchovy.“*

Don Bosko

Poděkování

Děkuji panu Mgr. Františku Sýkorovi za pomoc při vedení této diplomové práce.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 OBECNÁ PROBLEMATIKA ODMĚN A TRESTU	11
1.1 PROBLEMATIKA ODMĚN A POCHVAL	12
1.1.1 Definice odměn a pochval.....	12
1.1.2 Druhy odměn.....	14
1.1.3 Pozitivní význam odměn a pochval	15
1.1.4 Rizika odměn	17
1.2 PROBLEMATIKA TRESTŮ A SANKCÍ	19
1.2.1 Definice trestu	20
1.2.2 Druhy trestů.....	21
1.2.3 Pozitivní význam trestů.....	22
1.2.4 Rizika a nežádoucí účinky trestů.....	24
1.3 POZITIVNÍ MOTIVACE	26
1.4 NEGATIVNÍ MOTIVACE	28
2 ODMĚNA A TREST Z BIBLICKÉHO POHLEDU V HISTORICKÝCH SOUVISLOSTECH	30
2.1 BIBLE Z POHLEDU DOBRA A ZLA	30
2.1.1 Biblická odměna – nebe	32
2.1.2 Biblický trest – peklo	34
2.1.3 Vize věčného života	35
2.2 VÝCHOVA PODLE BIBLICKÉ PEDAGOGIKY.....	37
2.3 VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI VYCHOVÁVANÉ PODLE BIBLICKÝCH PRINCIPŮ	39
2.3.1 Don Bosko.....	40
2.3.2 Karel Habsburský.....	42
2.3.3 Jan Pavel II.	43
2.4 ANTISOCIÁLNÍ OSOBY VYCHOVANÉ V ROZPORU S KŘESŤANSKÝMI ZÁSADAMI.....	45
2.4.1 Stalin	46
2.4.2 Olga Hepnarová	48
2.5 BIBLICKÝ ODKAZ VÝCHOVY Z POHLEDU HISTORIE A NAŠÍ KULTURY	50
3 EXTRÉMNÍ TRESTY, TÝRÁNÍ A TRESTNÁ ČINNOST	53
3.1 TĚLESNÉ TRESTY A FYZICKÉ TÝRÁNÍ.....	54
3.1.1 Definice tělesného týrání.....	55
3.1.2 Znaky fyzické týrání a jeho formy	55
3.2 PSYCHICKÉ TÝRÁNÍ A DUŠEVNÍ NÁSILÍ	57
3.2.1 Definice psychického týrání.....	58
3.2.2 Znaky psychického týrání a jeho formy.....	58
3.3 NEGATIVNÍ NÁSLEDKY PROJEVUJÍCÍ SE U TÝRANÝCH JEDINCŮ	59
3.4 PRÁVNÍ LEGISLATIVA PROBLEMATIKY TÝRÁNÍ.....	61
3.5 PRÁVO DÍTĚTE.....	62
II PRAKTICKÁ ČÁST	64
4 VÝZKUM - ODMĚNA A TREST V SOUČASNÉ VÝCHOVĚ	65

4.1	CÍL A STANOVENÍ HYPOTÉZ VÝZKUMNÉ PRÁCE	65
4.2	CHARAKTERISTIKA DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ.....	66
4.3	ANALÝZA DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ	67
4.4	ZÁVĚR ŠETŘENÍ	77
	ZÁVĚR	80
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	81

ÚVOD

Odměny a tresty jsou odpradáвна jednou ze základních součástí výchovy. Napomáhají v procesu socializace, kdy jedinec dostává od společnosti signály buď přijetí či odmítání. Účinnost tohoto tlaku je dána vrozenou emoční výbavou člověka, v níž potřeba akceptace ze strany okolí hraje významnou roli. Na těchto základech stojí formování jednotlivce, který je korigován vnějšími signály souhlasnými v podobě odměny, či signály negativními představujícími tresty. Jaká je účinnost této výchovné metody? Jak působí na člověka hrozba sankcí, nebo naopak vidina úspěšnosti? Touto problematikou se v minulosti hodně zabýval významný dětský psycholog Zdeněk Matějček, který položil přímo základy pro hlubší pochopení dětské duše vycházející z odborných vědeckých výzkumů. Dále se problematice věnuje Pavel Kopřiva zdůrazňující ve výchově potřebu respektu a sebeúcty oproti málo účinnému uplatňování moci shora. *Odměny a tresty ve školní praxi* zase zpracovává Robert Čapek a přináší tak ucelený pohled na toto téma z oblasti školního života ve vztahu pedagoga a žáka. Výslovně proti fyzickým trestům se vyslovuje lékařka Eva Vaníčková apelující především na pozitivní motivaci. Významnou osobou v pedagogice je i kněz italského původu Don Bosko, který již v 19. století zastával výchovu zcela bez tělesných trestů. Do jaké míry je lepší chválit než trestat? Jaké tresty jsou prospěšné a účinné a kdy naopak mohou odměny rozmazlovat a kazit dítěte? Všemi těmito otázkami se bude zabývat tato diplomová práce a bude hledat nejlepší možnosti korigování formou pochval i zákazů vedoucí k harmonickému rozvoji lidské osobnosti.

Cílem diplomové práce je zhodnotit význam odměn a trestů v současné výchově v kontextu historickém a náboženském. Dále se práce zaměřuje i na dopad tělesných trestů a jejich následky pro jedince i celou společnost. Na několika vybraných osobnostech pak bude probíhat analýza výchovy včetně jejího výsledku projevujícího se v dospělosti z pohledu sociálního přínosu či antisociálních projevům. Práce se zamýšlí nad odměnou a trestem i z biblického pohledu, který tvořil výchovný základ pro naši kulturu více jako tisíc let. V posledním stoletém období však vliv křesťanství pod vlivem jiné státní politiky téměř vymizel. Ještě v 19. století však oficiálně v našem státě platilo „*Salus animarum suprema lex*“ – Spása duše je nejvyšší zákon. Diplomová práce si klade za cíl všechny tyto poznatky vědecky zkoumat v oblasti teoretické na základě dostupné literatury i z pohledu praktického vycházejícího z výzkumného šetření napříč dnešní společností.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 OBECNÁ PROBLEMATIKA ODMĚN A TRESTU

Odměny a tresty jsou staré jako lidstvo samo. Stále patří k těm nepoužívanějším výchovným prostředkům,¹ přestože se v poslední době objevuje stále více kritika této metody a hledají se alternativní a efektivnější formy výchovy. Čáp a Mareš ji považují za velmi rozšířenou a vývojově starou metodu využívanou již v drezuře zvířat, a vysvětlují ji v procesu sociálního posilování těmito slovy: „Rodiče chválí nebo jinak odměňují dítě za chování, které odpovídá normám a zvyklostem rodiny, sociální skupin k níž patří, společnosti. Odpovídá to principům instrumentální podmiňování podle E. L. Thornika B. F. Skinnera. Naproti tomu trestání má odstranit až oslabit nežádoucí chování.“² Jedná se tedy o modifikaci chování, kde odměňované činnosti se posilují, a proto se vyskytují častěji, zatímco trestané slábnou.³

Matějček zase pro účinnost této formy výchovy staví vědecký základ klasického podmiňování podle I. P. Pavlova, který se zabýval studiem podmíněných a nepodmíněných reflexů. „Mnoho našeho neuvědomělého jednání, našich sympatií a antipatií spočívá pravděpodobně na těchto jednání,“ tvrdí dětský psycholog a uvádí příklady: „Když dítě zažije s jistou pravidelností, že když přijde otec domů, je vždycky nějaká zábava, radostné vzrušení, legrace, bude se na každý jeho příchod těšit...Naopak, má-li zkušenost, že kdykoli přijde otec, přinese to nějaké napětí, stačí, aby ho už z dálky vidělo, a hledí se mu ztratit z dohledu.“⁴ Matějček dále odměny a tresty rozděluje do tří vrstev, z nichž ta první je na úrovni tělesné neboli fyziologické, kam patří vše hmatatelné, viditelné, smysly vnímatelné: pohlazení nebo pohlavek, sladká odměna nebo vařečka. Vrstva druhá je na poli psychologickém či duševním týkající se citu: pochvala, uznání nebo naopak odepření přízně, ponížení. A konečně třetí vrstvu Matějček nazývá „duchovní“, která se vymyká psychologii a přesahuje pouhou vychovatelskou technologii, neboť se těžko popisuje: „Je to porozumění, láska, soucítění, odpuštění, vděčnost a další podivuhodné, ba divotvorné jevy tohoto světa, pro které nemáme ani odborná pojmenování.“⁵

Odměny a tresty však s sebou přináší i jistá výchovná rizika, kterými se odborníci zabývají a varují před nimi. Proto někteří z nich tuto metodu zpochybňují a nabízejí jiné

¹ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007. 252

² Tamtéž. 193

³ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. 367 s.

⁴ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém*. Praha: Portál, 2000. 28 s.

⁵ Tamtéž. 10 s.

způsoby výchovy jako např. Kopřiva v knize Respektovat a být respektován, kde dítě vede k rovnocenné spoluúčasti na výchově s důrazem na respektování jeho potřeb. Čáp a Mareš se přiklání raději k metodě přirozených následků podporované již J. J. Rousseauem či později psychologem A. Adlerem, kdy se dítě učí rozumově, logicky a s emočním zážitkem prožívat význam hodnot, kterých je samo součástí. „Udělal jsi něco špatně – udělej to znovu a lépe.“⁶ Přestože odměny a tresty mají svá oprávněná úskalí, není možné tuto metodu zcela zavrhnout, neboť je v lidské psychice hluboce zakořeněna. Spíše je potřebné princip mechanismu odměn a trestů dobře pochopit a řádně s ním pracovat tak, aby ve výchovné profesi byl dobrým sluhou a ne špatným pánem.

1.1 Problematika odměn a pochval

Odměny a pochvaly se zdají jistě na první pohled neškodné a funkční metody výchovy. Každý vychovatel má s nimi jistě dobrou zkušenost a poznal, že odměny jsou dobrým motivačním až přímo manipulačním prostředkem. A není divu, již staré české přísloví praví: „Zadarmo ani kuře nehrabe“. I z odborných výzkumů vyplývá, že odměna vítězí nad trestem, jak uvádí Matějček na příkladu s laboratorní myší, jejíž výsledky chování byly účinnější při použití odměny, než užitím trestů v podobě elektrických ranek.⁷ Laboratoř tedy mluví pro odměnu, podobně jako většina psychologů se shoduje v tom, že odměny jsou efektivnější, než tresty.⁸ Přesto však i odměny a chválení mohou při nevhodném použití dítěti škodit. Přílišné rozmazlování, zametání cestiček, udržování dítěte v infantilnosti (bonbón v deseti letech), závislost na vnější odměně od nadřazeného, systém „něco za něco“ atd. Přesto však se bez chválení, povzbuzování a odměny při pozitivní výchově neobejdeme, a proto je potřeba umět s nimi správně zacházet.

1.1.1 Definice odměn a pochval

Sociologický slovník J. Jandourka definuje odměnu jako „pozitivní působení nějakého chování, které posiluje tendenci k tomuto chování. Podle E. L. Thorndikea se

⁶ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007. 256 s.

⁷ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém*. Praha: Portál, 2000. 29 s.

⁸ JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2011. 261 s.

bude chování následované odměnou opakovat s větší pravděpodobností než neodměněné“.⁹ Hartl ve slovníku psychologickém charakterizuje odměnu jako „kladný podnět či seskupení podnětů nebo situace schopná vyvolat libost či uspokojit potřebu“.¹⁰ Čáp vyjadřuje odměnu z pohledu výchovy jako působení (rodičů, učitelů, vychovatelů, ale také sociální skupiny) spojené s určitým chováním či jednáním vychovávaného, které vyjadřuje kladné společenské hodnocení tohoto chování nebo jednání a přináší vychovávanému uspokojení některých jeho potřeb, libost, radost.¹¹

Odměnu můžeme tedy souhrnně chápat jako vnější pozitivní hodnocení nějaké činnosti přinášející odměněnému uspokojující účinek vyvolávající pocit libosti. Zde bychom mohli uvést i charakteristiku významu libosti jako „prožitku na škále příjemnosti-nepříjemnosti provázející uspokojování psychofyziologických potřeb, kdy dosahování libosti a vyhýbání se nelibosti je v psychoanalytické teorii základním principem lidského jednání.“¹² Z tohoto pohledu má odměna spojena s pocitem libosti a naplněním základním psychologických potřeb nezastupitelné místo v osobnosti člověka a jeho výchově. Informuje vychovávaného o správnosti jeho počínání, dostává jejím prostřednictvím odezvu od okolí, a zároveň ho svojí příjemností pobízí k pokračování v této činnosti, neboť je právě spojena s pocitem libosti. A naplňování libosti je pro člověka v jeho přirozených potřebách zásadní.

Nesmíme však zapomínat, že lidé mají různá vnímání libosti, potřeb a přání. V řadě záležitostí se lidé shodují, ale protože je každý člověk v něčem originální, nenahraditelný, odlišný, zkrátka jiný, budou se i odměny lišit a každý je bude vnímat trochu jinak. Proto uveďme i další a důležitý pohled na definici odměny z vědecké práce Zdeňka Matějčka, který upozorňuje, že odměnou „není to, co jsme si vymysleli, ale to, co dítě za odměnu přijímá“ a dále odměnu vysvětluje jako „onen příjemný, povznášející pocit uspokojení, který bychom si rádi co nejdéle udrželi a který bychom si rádi znovu zopakovali“.¹³

Jednou z nejdůležitějších forem odměny je pochvala.¹⁴ Kopřiva ji v knize Respektovat a být respektován definuje jako „mocenské, nadřazené, manipulativní

⁹ JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2011. 175 s.

¹⁰ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010. 360 s.

¹¹ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007. 253 s.

¹² HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010. 286 s.

¹³ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém*. Praha: Portál, 2000. 26 s.

¹⁴ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2001. 168 s.

využívání nějakého pozitivního vyjádření.¹⁵ Pochvala je tedy spojena s vyjádřením souhlasného potvrzení nadřazené autority k chválenému jedinci, který je takto oceněn a vyznamenán. Matějček popisuje, jak již malé dítě v druhé polovině prvního roku života dovede velmi výrazně reagovat na slovní pochvalu, přestože smyslu slov ještě nerozumí. Vnímá pouze emočně, pomocí tónu hlasu, výrazu či gest a je to právě tato pochvala, která se podle Matějčka „stává jedním z neúčinnějších povzbuzujících prostředků.“¹⁶

Pochvala ve svém pozitivním hodnocení nese v sobě nejen sdělení informací potvrzující správnost chování, ale díky emoční stránce v podobě intonace a mimiky přináší chválenému i uspokojení emočních potřeb. Z těchto důvodů bude opravdu působit jako jeden z nejdůležitějších nástrojů ve výchově a v rozvoji jedince.

1.1.2 Druhy odměn

Druhy odměn můžeme rozdělit do několika kategorií. Hartl ve všeobecném psychologickém slovníku uvádí tři způsoby odměňování:

- a) přímé: peněžní odměny, podíly na zisku, věrnostní a jubilejní odměny
- b) nepřímé: příplatky na stravování a regeneraci, dodatková dovolená, půjčky, služební auto, zaměstnanecké akcie
- c) nehmotné: profesní rozvoj pracovníků, vzdělávání a trénink, pružná pracovní doba, podpora iniciativy, veřejné ocenění a pochvala¹⁷

Se zaměřením na výchovu dětí můžeme uvést dělení podle Čápa a Mareše:

- pochvala, úsměv, projev sympatie, kladného hodnocení, kladného emočního vztahu
- dárek věcný, nebo peněžní
- umožnění činnosti nebo zážitku, po kterých dítě silně touží: určitý výlet, návštěva sportovního utkání, zajímavá společenská činnost s dospělým atd.¹⁸

¹⁵ KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2008. 157 s.

¹⁶ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010. 360 s.

¹⁷ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém*. Praha: Portál, 2000. 78 s.

Pedagogický slovník J. Průchy se taktéž specializuje na děti, konkrétně na žáky, ale druhy odměn nijak nekategorizuje, jen je hromadně vyjmenovává: pohlazení, souhlas, pochvala, využití a rozvíjení žákovy myšlenky v hodině, dávání ostatním za vzor, poskytnutí volnosti k samostatné volbě další činnosti, předání daru či peněžní částky atd.¹⁹

Matějček způsoby odměňování rozděluje do základních tří kategorií, z nichž první je poskytnutím něčeho milého, druhá představuje práci za odměnu, další je ocenění a pochvala.²⁰ Uvádí příklady odměny, kdy dítě dělá zajímavou činností spolu s rodiči, ať už je to výlet nebo domácí práce, dostává slíbený dárek, je oceněno či pochváleno. Vždy je však důležité vycházet z potřeb dítěte, které by vychovatel měl dobře znát a na základě nich dítě odměňovat, což vyžaduje jakési „pedagogické umění“.²¹

Z výše uvedených příkladů a rozčlenění do skupin bychom mohli shrnout dělení odměn na *materiální* a *emocionální*. Do materiálních odměn můžeme zahrnout vše fyzické jako dárky, peníze, ale i jídlo, pochutiny, ošacení, věci k osobní potřebě atd. Do odměn emocionálních potom to, co naplňuje potřeby duševní, tedy potřeby lásky, sounáležitosti, uznání, potřeba seberealizace. Zde bychom zařadili odměny typu pochvaly, pohlazení, úsměvu, projev sympatie, kladného hodnocení, ale i realizace oblíbené činnosti, volnost při výběru činnosti, dávání ostatním za vzor, atd. Potřeby emocionální tedy psychogenní jsou podle A. Maslowa vyšší, zatímco potřeby fyziologické jsou nižší.²² Uspokojování potřeb psychogenní převyšuje uspokojování potřeb fyziologických. Proto není divu, že Čáp a Mareš považují odměny „emoční“ popřípadě „morální“ za efektivnější než odměny materiální. Uspokojují totiž potřeby porozumění, uznání a výkonu.²³ Rozvíjí tak osobnost dítěte a směřují k naplnění jeho vnitřních tužeb, přání a cílů.

1.1.3 Pozitivní význam odměn a pochval

Odměna už samotnou svojí podstatou je pozitivní. Obdarovává, obohacuje, těší, naplňuje a pozitivně motivuje. Většina psychologů se shoduje v tom, že nikoli trest ale

¹⁸ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007. 253 s.

¹⁹ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2001. 145 s.

²⁰ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém*. Praha: Portál, 2000. 74 s.

²¹ Tamtéž.

²² HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010. 179 s.

²³ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007. 254 s.

právě odměna je efektivnější.²⁴ Výsledky různých výzkumů v této oblasti jednoznačně konstatují, že výchova založená spíše na odměnách má lepší výsledky než výchova užívající spíše trestů.²⁵ Odměna totiž posiluje emocionální vztah k autoritě, buduje důvěru k ní, zajišťuje pocit jistoty a uznání. Protože vychovatel se stává pro dítě vůdcem i vzorem, je důležité pro dítě mít zpětnou vazbu svého chování právě od svého vychovatele, což mu zajišťuje poznání správnosti svého počínání.

Podle Průchy plní odměna tři funkce, které můžeme považovat za pozitivní: funkce informační konstatuje správnost chování či postupu, funkce motivační přinášející radost z úspěchu povzbuzuje k další práci a konečně třetí funkce vyjadřuje pozitivní osobní vztah učitele či rodiče k sobě.²⁶ Tyto tři složky jsou ve výchově velmi důležité. Ve vztahu vychovatele a dítěte působí vzájemné vlivy oboustranně, tedy když dítě udělá něco dobrého, dostává se mu od vychovatele pozitivní odezvy a dítě opět vyvíjí tu stejnou aktivitu, která mu přináší onu kladnou reakci. Rozbíhá se tak podle Matějčka „koloběh pozitivních citových vztahů“,²⁷ které jsou jistě pro oba zúčastněné přínosné a žádoucí. Tedy pozitivní výměna emocí je něco jistě potřebného a můžeme předpokládat, že obě strany budou na tomto vzájemném vztahu efektivně pracovat. Výsledkem je totiž naplnění emočních potřeb, souhra, sociální harmonie vedoucí až ke stavu štěstí, které je definováno jako „stav lidské mysli spojený s realizováním osobních potřeb a schopností, úspěšným překonáváním překážek a zakotveností ve světě i v systému etických a sociálních hodnot.“²⁸ A právě dosažení štěstí je hlavní motivací dítěte i dospělého v procesu výchovy přinášející oboustranné uspokojení.

Taktéž je pozitivním přínosem odměn i skutečnost, že odměny podle své definice naplňují naše přirozené potřeby. Uvážíme-li nezbytnost uspokojování lidských potřeb podle Maslowovy pyramidy, jeví se odměňování ve škále těchto potřeb jako proces vedoucí k vlastní seberealizaci, která jistě taktéž směřuje k osobnímu štěstí. Základní fyziologické potřeby jako jídlo, odpočinek, materiální potřeby jsou umocněny vyššími potřebami bezpečí, lásky a uznání. Hmotné odměny či poskytování něčeho budou vždy v závislosti nad naplněním emocionálních hodnot v podobě kladného hodnocení, společenského uznání, vzájemného sdílení, realizace vlastní jedinečné činnosti a radosti

²⁴ JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2011. 261 s.

²⁵ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007. 253 s.

²⁶ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2001. 179 s.

²⁷ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém*. Praha: Portál, 2000. 28 s.

²⁸ JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2011. 251 s.

z dobře odvedené práce. Jsou-li odměny poskytovány v rozumné míře na základě požadavků základních lidských potřeb, přináší jedinci pozitivní rozvoj osobnosti. Vychovatel by si měl potřeby dítěte v jeho vývojových stádiích osvojit natolik, aby s nimi mohl během výchovy pracovat a vhodně je užívat právě ve formě odměn.

1.1.4 Rizika odměn

Kromě pozitivních aspektů přináší odměny ale také i některá rizika. Zvláště tehdy, nejsou-li ve výchově používány správně. Materiální odměny typu bonbónu, sladkosti, čokolády udělované dětem za provedení nějaké činnosti, praktikované navíc pravidelně, zcela jistě budou dítě degradovat na úroveň cvičeného koně provádějícího požadované úkony za kostku cukru. Člověk se od zvířete liší právě oněmi vyššími potřebami společenského uznání a rozvíjení vlastního myšlení a schopností vedoucích až k jedinečné seberealizaci. Chybí-li tyto motivační prvky v procesu odměn ve výchově, může docházet k deformaci.

Čáp a Mareš upozorňují na nadměrné užívání materiálních hodnot v podobě darů a peněz a na přenášení hlediska „hmotné zainteresovanosti“ do výchovy jako například proplacení domácích prací. Narušuje se tím vývoj dítěte i jeho vztahy k dospělým, neboť si dítě osvojuje neadekvátní názor, že se učíme a pracujeme kvůli odměně, tedy pro vnější efekt.²⁹ Nerozvíjí se tak u dítěte vnitřní zainteresovanost či vlastní zájem o práci a nemůže se ani vypěstovat návyk na radost z dobře udělané práce. Vzniká jakýsi obchod mezi rodinnými příslušníky vedoucí až k vytváření podhoubí pro korupční vztah „něco za něco“. Důležitá není povaha práce, ale vnější získaný profit. Nemohou se ani rozvíjet prosociální aspekty mezilidských vztahů, nezištná pomoc druhém či jen dobrý pocit ze společného soužití. Špatně volená forma odměny může dítě kazit a nijak mu neprospívat.

Podobné úskalí představuje i množství odměň. I zde platí všeho s mírou. Časté odměňování nemusí přinést požadovaný efekt, ba právě naopak. Skinner ve svých experimentech zjistil, že odměny – včetně pochval – působí silněji, užívá-li se jich méně často a nikoli vždy po každém správně splněném úkolu; příliš časté odměny „zevšední.“³⁰ V prvním období učení je sice potřebná pravidelnost odměny, ale postupně je nezbytné

²⁹ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007. 255 s.

³⁰ Tamtéž. 255 s.

v dítěti budovat vlastní pocit zodpovědnosti tak, aby si sám sobě upevňoval normy požadovaného chování.

Nebezpečí odměny nastává i v souvislosti s její schopností manipulace. Nabízí a slibuje něco příjemného, a právě proto může být zrádná. Nemusí vždy sledovat zájmy, rozvoj a potřeby odměňovaného, ale především odměňujícího. „Odměny jsou používány především s manipulativním záměrem – abychom přiměli druhého udělat to, co chceme my, ať je to dítě nebo dospělí.“³¹ Z tohoto pohledu dochází k jevu, že vychovatel přímo vychovávaného ovlivňuje natolik, že ho vytváří ke svému obrazu a podle svých představ. Vychovávaný tedy může být negativně manipulován a vychováván někdy až dokonce v rozporu s kladnými společenskými principy. Výchova se může zdát příjemná, harmonická, pozitivní, ale ve svém výsledku nerozvíjí osobnost, nenaplnuje její potřeby a není utvářena pro-společensky. Velkou roli zde zastává vychovatel s jeho idejemi a cíli, které na vychovaného přenáší. Pomocí odměn může vychovat i „teroristu“, bude-li ho za antisociální chování odměňovat a za prosociální chování trestat.

V důsledku manipulace v odměňování nastává jako další nežádoucí jev závislost na odměnách. Jedinec chce být chválen, což mu přináší pocit libosti, a proto se bude neustále podřizovat pochvale od autority, vyžadovat ji a usilovat o ni. Ztrácí se význam samotné činnosti, důležitá je odměna a potěšení z ní. Člověk se stává jakýmsi „kašpárkem“ či loutkou v rukou nadřízeného, který mu poskytuje uspokojení jeho materiálních i emocionálních potřeb. V tomto případě vzniká závislost, která je jistě v raném dětství normální a přirozená, ale s přibývajícím věkem dítěte by měla růst jeho samostatnost v rozhodování a ve volbě činnosti, zatímco závislost by měla ustupovat a ne přetrvávat do dospělosti.

V neposlední řadě rizikem je také i nevhodně či špatně zvolená odměna. Jak již bylo uvedeno, člověk během svého vývoje prochází obdobími různých potřeb a tužeb. Pokud nejsou odměny adekvátně voleny vzhledem k věku dítěte, vzhledem k dané situaci a okolnostem, může odměna působit škodlivě a negativně. Přílišné vyznamenávání jednoho dítěte, může odradit jiné dítě, které bohužel nedosahuje oceňované úrovně. Například vždy úspěšná sestřička se stává pro svého méně úspěšného bratříčka doslov pohromou.³² Taktéž dobře míněná odměna, ale nepřiměřeně zvolena, může vyvolat trapnou či nepříjemnou

³¹ KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2008. 158 s.

³² MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém*. Praha: Portál, 2000. 81s.

zkušenost. Pochvala vyjádřená příliš slavnostně dítě uvádí často ve zmatek a neláká ho prožít si nepříjemný pocit znovu.³³ Proto záleží na osobnosti vychovatele, na jeho schopnostech, sebereflexi i sebekritice, na ochotě stále se učit a vnímat potřeby dítěte, aby s posilováním empatie a citlivosti vůči jeho svěřenci volil ty nejvhodnější odměny, které dítěti neuškodí, ale budou ho pozitivně formovat.

1.2 Problematika trestů a sankcí

Problematika trestů se může zdát mnohem složitější než problematika odměn. Vnímáme, že tresty jsou něčím negativním, přesto jsou pořád ve výchově i ve společnosti hojně užívány až do takové míry, kdy přesahují svoji únosnost a mluvíme již o týrání, poškozování zdraví a trestné činnosti. Některé národy a kultury využívají trestů méně, jiné národy více. V některých státech je tělesné trestání zakázáno, v jiných pořád ještě povoleno. Rizika trestů jsou enormní. Přestože má trest utlumit nežádoucí chování, může naopak vést k úniku, předstírání a kontraproduktivním reakcím, včetně spouštění již nekontrolovaných mechanismů,³⁴ které potom mohou ohrožovat celou společnost viz. případ Olgy Hepnarové. Jandourek dále uvádí, že i když byla účinnost tělesných trestů kriminology a vychovateli mnohokrát zpochybněna, např. v USA či Velké Británii se stále ještě neoficiálně užívá bití k udržení pořádku ve věznicích a ve školách.³⁵ Pohlavky, facky, údery do hlavy učebnicí, pravítkem či ukazovátkem se objevuje i v českých školách.³⁶ Přes všechna úskalí trestů nesmíme zapomínat i na jejich nezbytnou přítomnost v láskyplně formované výchově, kdy vychovatel dává dítěti mantinely a varuje ho před špatnou a nebezpečnou cestou. Říčan dokonce správně užitý trest vnímá takto: „*Prožitek provinění - trest-odpuštění* posiluje kladný vztah mezi trestajícím a trestaným a je přínosem pro etickou výchovu, protože upevňuje svědomí.“³⁷

³³ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém*. Praha: Portál, 2000. 79 s.

³⁴ JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha : Portál, 2011. 261 s.

³⁵ Tamtéž. 262 s.

³⁶ ČAPEK, R. *Odměny a tresty ve školní praxi*. Praha : Grada Publishing, 2014. 67 s.

³⁷ ŘÍČAN, P. *S dětmi chytře moudře*. Praha : Portál, 2013. 37 s.

1.2.1 Definice trestu

Podobně jako u pojmu odměn, ujasněme si nejprve význam slova trestu podle odborných definic. Psychologický slovník Hartla popisuje trest jako „záporný podnět vyvolávající nelibost či bolest“ a dále ho v širší souvislosti vysvětluje jako „uvalení omezení, újmy, ztráty či bolesti, jimž oprávněná osoba vymáhá dodržování mravních, společenských nebo právních pravidel daného společenství; smyslem může být náprava, ochrana společnosti či obnovení narušeného řádu“.³⁸ Z pohledu sociologického je trest vynášen legitimní autoritou nebo momentálním držitelem moci jako „negativní nebo nepříjemný důsledek pro aktéra určitého chování nebo jednání“.³⁹ A konečně z hlediska pedagogicky-výchovného je trest podle Čápa a Mareše takové působení (rodičů, učitelů, vychovatelů, popřípadě sociální skupiny) spojené s určitým chováním či jednáním vychovávaného, které vyjadřuje negativní společenské hodnocení tohoto chování nebo jednání a přináší vychovávanému omezení některých jeho potřeb, nelibost, popřípadě frustraci.⁴⁰

Uvedme i definici Zdeňka Matějčka, který výstižně vyjadřuje trest jako „onen nepříjemný, tísnivý, zahanbující, ponižující pocit, kterého bychom se chtěli co nejdříve zbavit a kterému bychom se chtěli rozhodně pro příště vyhnout“.⁴¹ A dále potom, obdobně jako u odměny, upozorňuje, že ani trest není tím, co jsme si pro dítě vymysleli, ale to, co dítě jako trest prožívá.⁴²

Z výše uvedených definic vyplývá, že trest svojí podstatou vyvolává u trestaného nepříjemný pocit, nelibost, společenské odmítnutí, které má být výstražným signálem v jeho korekci chování tak, aby splňovalo očekávané a společensky prospěšné jednání. Trest má tedy v procesu výchovy taktéž nenahraditelné místo jako odměna, neboť ukazuje vychovanému, co nesmí dělat. Prožití nelibosti je zkušeností, která má jedince v pokračování sankciovaného jednání odradit.

³⁸ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010. 624 s.

³⁹ JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2011. 261 s.

⁴⁰ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007. 253 s.

⁴¹ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém*. Praha: Portál, 2000. 26 s.

⁴² Tamtéž. 26 s.

1.2.2 Druhy trestů

Následně si rozeberme druhy trestů. Stejně jako odměny rozděluje Čáp a Mareš tresty do třech základních kategorií:

- fyzické tresty
- psychické trestání, tj. projevy negativních emocí, záporného emočního vztahu (dospělý se zlobí, křičí, vyhrožuje, mračí se, nemluví s dítětem apod.)
- potrestání zákazem oblíbené činnosti (jít ven za kamarády, sledovat televizní pořad, účastnit se činnosti oddílu) nebo donucení k neoblíbené činnosti (např. úklidové práce; ve škole mnohonásobné opisování aj.)⁴³

Matějček popisuje druhy trestů rozčleněné na odepření něčeho milého, práci za trest, ponížení a výtky, hrozby, posměšky, zahanbení a vyjadřuje k nim své stanovisko. Odepření něčeho milého považuje za nejběžnější formu trestů s běžnou formou domácího vězení, kde však vybízí k pečlivému uvážení v omezování potřeb dítěte. Práci za trest nepovažuje za správnou, neboť nevede k lásce k práci: „Trest přináší nepříjemný pocit ponížení, není tedy dobře, abychom práci s takovým prožitkem spojovali.“⁴⁴ Neměli bychom moc hrozit a posměšky a zahanbení raději vůbec nepoužívat. Za efektivní naopak Matějček považuje trpký prožitek (výčitky, pokárání, hubování), který psychologickým mechanismem vyvolává lítost vedoucí k nápravě chování. Zvláště se pak věnuje trestům tělesným, které považuje za jednoduché, ba přímo primitivní výchovné zásahy (pouze schvaluje plácnutí na zadeček ve věku dvou až tří let), které se od středního a staršího školního věku stávají zcela neúčinnou formou výchovy.⁴⁵

Kromě výčtu trestů ve školní praxi zdůrazňuje Petty význam jejich posloupnosti, kdy postupujeme od těch nejmírnějších až po nepřísnejší (uvedme z jejího výčtu jen některé): pohled do očí žáka, naznačení nesouhlasu (zamračením, zavrtěním hlavou), zastavení řeči, jmenování žáka, položení otázky týkající se učiva žákovi, vyzvání žáka k zanechání nevhodné činnosti, promluva s žákem po hodině, zadání nepříjemného úkolu, hrozba přesazením, přesazení, hrozba informování třídnímu učiteli, splnění hrozby, hrozba

⁴³ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007. 253 s.

⁴⁴ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém*. Praha: Portál, 2000. 77 s.

⁴⁵ Tamtéž. 91 s.

žákovi předvedením před řediteli, splnění hrozby.⁴⁶ Nemá tedy smysl například vyhrožovat třídní důtkou, když ještě nebyly využity jiné jednodušší formy nápravy.

Základní rozdělení trestů můžeme tedy shrnout do dvou kategorií, a sice do trestů *fyzických a psychických*. Fyzické tresty způsobují nelibost fyzickou: bolest ve formě bití, plácnutí, pohlavku, facky, třesení, atd., fyzickou újmu jako odepření jídla, sladkosti, věcí materiální potřeby, kdy tyto tresty postihují pouze oblast nižší – fyziologickou. Vyšší oblast zasahující naši lidskou psychiku se týká psychických trestů, kde bychom kromě odepření kladného emočního projevu formou zamračení, hubování či výtky mohli zařadit i odepření příjemného zážitku, navození prožitku nepříjemného, zamítnutí oblíbené činnosti, odmítnutí sdílení vztahu, přátelství, atd. Měli bychom však mít na paměti, že hranice mezi fyzickým a psychickým trestem se prolínají, neboť fyzické bití navozuje i nepříjemný psychický zážitek a třeba odmítání vztahu může zase vyvolat úzkost až fyzickou bolest.

1.2.3 Pozitivní význam trestů

Přestože se tresty svojí povahou mohou tvářit zásadně negativně, mají zcela jistě i svoji pozitivní funkci a v dobré výchově se bez nich nelze obejít. Jejich důležité postavení spočívá v sankciování nevhodného chování těch, kteří nerespektují stanovená pravidla a ohrožují společenský řád. Tresty by tedy měly sloužit v dodržování mezilidských pravidel soužití a v nastolení spravedlivého pořádku. Je však potřeba umět volit správné tresty vzhledem k věku, okolnostem, potřebám dítěte a samozřejmě vzhledem k míře a druhu samotného sankciovaného přečinu. Plácnutí vztekajícího se tříletého dítěte v supermarketu je jistě zcela něco jiného než opakované bití důtkami dospívajícího chlapce za zavřenými dveřmi domova. V prvním případě se jedná o účinné výchovné opatření, kde se dle slov Zdeňka Matějčka nemusíme obávat „pedagogického přestupku“⁴⁷, v případě druhém však již mluvíme o týrání svěřené osoby. Nesmíme zapomínat, že tresty nejsou jen bití, vyhubování, zakazování ale také i pouhé zamračení, zdvižený prst, domluva, napomenutí, zkrátka vše, co přináší trestanému pocit nelibosti.

⁴⁶ PETTY, G. sec. cit. In ČAPEK, R. *Odměny a tresty ve školní praxi*. Praha: Grada Publishing, 2014. 62 s.

⁴⁷ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém*. Praha: Portál, 2000. 90 s.

Kromě funkce *informační*, kdy dítě učíme o nesprávnosti jeho jednání, kromě funkce *motivační*,⁴⁸ při kterém viník prožívá neúspěch za špatné chování a kromě funkce *nápravné*, kdy jedinec formou trestu napraví způsobenou škodu, mluvíme ještě o další pozitivní funkci trestu, kterou je *zbavení viníka pocitu viny*.⁴⁹ Dítě si uvědomuje svůj prohřešek, který mu způsobil odcizení mezi ním a vychovatelem. Trest má pro něj určitou úlohu léčebnou, zbavuje ho duševního trápení a napětí. Trestem se osvobozuje, jeho minulé hříchy již nejsou připomínány a může se narušený vztah opět obnovit.⁵⁰ To ale předpokládá ze strany vychovatele schopnost viníkovi odpustit a dále s ním příznivě pracovat.

Pro pozitivní význam trestů tedy platí jistá kritéria, která by měla zajistit co nejvyšší účinnost. Čáp a Mareš zasazují efektivnost trestů ve výchově do nezbytného rámce lásky a přijetí dítěte: „Trest je přijatelný za předpokladu, že dítě z chování dospělého a z jeho emočních projevů chápe: Odsouzení se týká mého konkrétního chování nebo činu, ne mé osoby. Nedošlo ke ztrátě sympatie, lásky, důvěry, pomoci dospělého ve vztahu k dítěti. Dospělý nepovažuje dítě za nenapravitelně špatné.“⁵¹ Láska je tedy předpokladem pro správný způsob trestání, jak upozorňuje i Matějček slovy „dobře potrestat může dítě jen ten, kdo je má rád.“⁵² A konečně obdobné kritérium pozitivního trestání patří podle Čapka také do školní praxe: „I v té nejlepší klimatické třídě, kterou se snažím vybudovat, musí padat tresty. Nikoliv jako odplata nebo pomsta, ale jako posilování pravidel. Jako ukázka vazby příčina-důsledek. Jako sociální učení pro ostatní. Ale pokud trestám, tak milující rukou – tedy rukou, která tomu samému žákovi zapsala mnoho jedniček a ústy, která mu udělila mnoho pochval.“⁵³

Pozitivní význam trestu spočívá především v zabraňování nežádoucího chování a v šíření asociálních jevů ve společnosti. Pomáhá také jedinci samotnému v umravňování jeho špatností, před kterými zároveň chrání i jeho okolí. Ukazuje trestanému následek jeho nežádoucího činu a vybízí ho k zastavení na cestě vedoucí nesprávným směrem. Dává jakousi stopku, červené varovné světlo, signál vysílající informaci „takhle ne“. Trest vyvolávající v dítěti nepříjemný zážitek vede dítě k tomu, aby si dalo pozor a na příště se

⁴⁸ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2001. 252 s.

⁴⁹ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém*. Praha: Portál, 2000. 37s

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007. 257 s.

⁵² MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém*. Praha: Portál, 2000. 35 s.

⁵³ ČAPEK, R. *Odměny a tresty ve školní praxi*. Praha: Grada Publishing, 2014. 71 s.

takového jednání vyvarovalo.⁵⁴ Proto adekvátně volené tresty zasazené v rámci přijetí a lásky nelze z řádně vedené výchovy vyloučit.

1.2.4 Rizika a nežádoucí účinky trestů

Předcházející podkapitola měla za úkol objasnit příznivé postavení trestů ve výchově, ale jak již bylo naznačeno, špatně volené trestání s sebou přináší i své negativní následky. V odborné literatuře je rizikům trestů věnován mnohem větší prostor než pozitivnímu významu trestů. Není divu, neboť právě tresty všeho druhu mohou nenávratně poškodit osobnost dítěte, jeho psychické a fyzické zdraví a dokonce i život. Proto bude této problematice věnována celá třetí kapitola a nyní jmenujme jen základní nežádoucí účinky trestů.

Kopřiva se zabývá riziky v širším rámci. Upozorňuje, že tresty poškozují vztahy, narušují nebo přímo způsobují ztrátu důvěry.⁵⁵ Přispívají k budování mocenského chování, bojovnosti, přijetí role nepřítele a oběti, k návyku nechat se manipulovat či být v opozici, vedou k vyhýbaní se odpovědnosti a k malé schopnosti řídit se vlastním svědomím. Dále narušují lidskou sebeúctu a mohou poškodit emoční, sociální a morální rozvoj dítěte. Nesprávně ho učí, že důležitější je mít moc, než se chovat správně a slušně. „Největším rizikem trestů je přenášení mocenského modelu do dalších vztahů a vtahování dalších účastníků do vyčerpávající hry kdo s koho.“⁵⁶ Již tedy nejde o samotné chování, o konkrétní činy a jejich správnost či nevhodnost, ale do popředí vstupují osoby, které z pozice své moci trestají a tak dávají pocítit svoji moc a nadřazenost. Oběť se potom stahuje do pasivity a podřízené poslušnosti, avšak s příchodem někdo slabšího začne opakovat zažitý model a dává mu pocítit svoji sílu, nadřazenost, povýšenost, případně agresi až bolest. Sílu projevuje hrubými slovy, zastrašováním i fyzickým útokem. Zde již nemluvíme o výchovné funkci trestů, ale o vyřizování si účtů, o pomstě, násilí, boji, o patologických sociálních jevech.

Fyzické tresty jsou samy o sobě problematické již samou podstatou tím, že postihují tělo, kterému mohou ublížit, poškodit a zranit. V nejhorším případě způsobí i

⁵⁴ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007. 257 s.

⁵⁵ KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2008. 124 s.

⁵⁶ Tamtéž. 124 s.

fyzickou smrt úrazem, nárazem či nekontrolovanou agresí. Trestající pod vlivem emocí často ztrácí kontrolu nad svými projevy, a pokud používá fyzické tresty, vystavuje trestaného i sebe velkému riziku. Proto Matějček před fyzickým trestáním varuje a vybízí v této oblasti být zdrženlivý. „Projevíme-li méně rozhodnosti a iniciativy na tomto poli, pak velmi pravděpodobně chybu neuděláme.“⁵⁷ Poukazuje totiž na fakt, že není jasná hranice mezi „výchovným zásahem“ a začínající krutostí.⁵⁸ Jedná se potom již nikoli o výchovný trest, ale o pomstu, o vylití negativní emoce na bezbranné dítě, jedná se o týrání, které s sebou přináší své důsledky. Hojné a surové trestání je projevem nepříznivých znaků vychovatelů prozrazujících jejich nezralost, bezradnost, frustraci, agresivitu, a jsou to právě oni, kteří potřebují poradenskou či psychologickou pomoc.⁵⁹ Rozsáhlými výzkumy bylo navíc zjištěno, že fyzickým trestáním dítěte vzrůstá jeho agresivita a že mladiství delikventi, zejména agresivní, byli mnohem častěji trestáni fyzicky než ostatní chlapci.⁶⁰ Fyzické tresty působící sice zastrašujícím způsobem, ale na druhé straně vyvolávají strach, ublížení, znehodnocení, vztek až touhu po pomstě. Vaníčková uvádí celou řadu rizik, které tělesné tresty ve vývoji osobnosti dítěte vyvolávají. Uvedme aspoň ty nejzávažnější: učí dítě násilí, učí ho, že si nezasluhuje soucit, že trest a násilí jsou projevem lásky a že se trápení ignoruje, ničí jeho jistotu bezvýhradné lásky a bezpečí, snižuje jeho citlivost a soucit, dítě žije v úzkosti z očekávání dalšího útoku.⁶¹ Je snad zcela jasné, že tyto projevy nejsou ve výchově žádoucí a že nevedou k vytvoření zdravé osobnosti.

Psychické trestání s odepřením projevů lásky zase přechází do psychického týrání, pokud odmítání kladného emočního vztahu trvá delší dobu. Rodič není schopen odpustit a na přečin zapomenout a opakovaně ho připomíná. Výzkumy opět prokázaly nežádoucí účinky těchto jevů, kdy děti vychovávané pomocí psychických trestů se vyznačovaly příliš silným svědomím s pocitem viny, hříšnosti a morální méněcennosti. Formuje se u nich labilita s psychosomatickými obtížemi a neurózami.⁶²

Mezi další rizika trestů může uvést ještě několik příkladů. Zákaz oblíbené činnosti může dítě frustrovat, omezovat jeho pozitivní aktivitu, vést k apatii a nezájmu. Práce za

⁵⁷ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém*. Praha: Portál, 2000. 91 s.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007. 255 s.

⁶⁰ MACCOBY, M. sec. cit. In ČÁP, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007. 257 s.

⁶¹ VANÍČKOVÁ, E. *Tělesné tresty dětí*. Praha: Grada Publishing, 2004. 33 s.

⁶² ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007. 256 s.

trest zase dítěti poškozuje kladný vztah k práci a učí ho, že pracujeme „za trest“. Opět vede k zahálce a vyhubání se činnosti. Přílišné vyhubování, opakované výčitky a stálé domluvy již přestanou plnit svoji funkci a přejdou v jakási věčně „živá slova“, která dítě už nezasahuje, ale unavuje.⁶³ Dítě žijící pod neustálým strachem z trestu a hrozeb žije v trvalém napětí, je vyčerpáváno a neurotizováno.⁶⁴ Mohli bychom jistě vyjmenovávat další úskalí trestů jakožto negativního působení na jedince. Trestání je díky svým rizikům problematickým jevem ve výchově, a proto je třeba mu věnovat zvláštní pozornost tak, aby nepřerůstalo v týrání, ale plnilo svoji funkci co nejšetrněji.

1.3 Pozitivní motivace

Správně motivovat dítě k činnosti a vést ho k adekvátnímu chování je úkol, který se vychovatelé snaží co nejlépe naplnit, otázkou však je, jakým způsobem ho docílit. Ne všechny způsoby vedou k očekávaným výsledkům a rodiče i učitelé stojí často bezradně nad nepříznivě se vyvíjejícím chováním jejich svěřenců. Snaží se najít chyby, které však často přisuzují dítěti, což je právě chybou. Za výchovu není zodpovědné dítě, ale jeho vychovatel. Je to právě on, který použitím efektivních výchovných metod dosáhne očekávaných výsledků. Dítě je pak vizitkou jeho výchovné činnosti. Záleží tedy na vychovateli, jakým způsobem pracuje, jak se v oblasti výchovy vzdělává, jak se umí poučit z vlastních chyb, zda-li si nechá poradit, hledá-li pomoc u dalších odborníků, snaží-li se o zlepšení a zkvalitnění výchovného procesu. Učenec z nebe nespádl a dobrý učitel se sám celý život učí. Je proto potřeba si ujasnit pozitivní metody výchovy a vhodné způsoby motivace dítěte, které by vedly k optimálním výchovně vzdělávacímu výsledku.

V prvé řadě je potřeba mít k dítěti pozitivní vztah. Přijímat ho s jeho omezeními, těžkopádností, chybami a netrestat ho za něco, za co dítě nemůže. I když chybuje, pořád ho milujeme. Zkušený vychovatel a kněz italského původu Don Bosko říkal: „Bez lásky není důvěry a bez důvěry není výchovy.“⁶⁵ I Matějček, Kopřiva, Čapek, Čáp, Mareš a další psychologové či pedagogové se shodují, že odměny a tresty je potřeba ukotvit v prostředí lásky a bezvýhradného přijetí. V opačném případě ztrácí svoji výchovnou hodnotu, stávají

⁶³ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém*. Praha: Portál, 2000. 81 s.

⁶⁴ Tamtéž. 84 s.

⁶⁵ TOMÁŠEK, F. sec. cit. In JÚVA, V. *Úvod do pedagogiky*. Brno: Paido, 1997.

se prázdny, bezcennými, zraňujícími, škodlivými až krutými projevy vůči bezbrannému dítěti, které je tak svým vychovatelem nikoli budováno ale poškozováno. Dospělý musí v sobě najít dostatek vůle k přemáhání všech negativních projevů dítěte, odpouštět mu a umět ho v lásce kárat. Kromě zákazů, adekvátních trestů a celkového umravňování nežádoucích jevů musí také existovat dostatek vhodně volených odměn, které však nefigurují v té nejnižší materiální úrovni, ale postihují vyšší emocionální potřeby: společenské uznání, pocit důležitosti, sdílení s druhými, seberealizace, radost z dobře odvedené práce, radost z vlastních pokroků. To vše pod vedením vychovatele, který před dítě staví postupně se zvyšující nároky vzhledem k jeho schopnostem, a společně pracují na pozitivním formování osobnosti. Existuje zde zpětná vazba mezi oběma činiteli, kdy dítě je káráno a povzbuzováno svým vychovatelem a on zase podle reakcí dítěte vyvozuje účinky aplikovaných výchovných metod.

K pozitivní motivaci patří respektování specifických přání a potřeb dítěte a rozvíjení všech jeho kladných motivů a záměrů. Kopřiva uvádí výčet pozitivních postupů při povzbuzování dítěte: přijímat děti takové, jaké jsou, naslouchat jim a projevovat jim důvěru, povzbuzovat je v dobých nápadech, dítě srovnávat s jeho předchozím výkonem a ne s výkonem jiné osoby, vytyčovat cíle, používat pochvalu ke zdůraznění výrazného pokroku, povzbuzení a pochvalu nespojovat s moralizováním.⁶⁶ Cílem pozitivní motivace je získat dítě ke spolupráci tak, aby ono samo chtělo dělat pokroky, jejichž naplnění se mu stává odměnou. Povzbuzujeme ho tak, aby získalo pocit vlastní ceny, kladně sebe přijímalo a rozvíjela se v něm odvaha vypořádat se s těžkými úkoly.⁶⁷ Dítě si začíná věřit, začíná důvěřovat sobě, přestává být závislým na druhém a uvědomuje si čím dál více vlastní zodpovědnost. Je motivováno vnitřním způsobem, nejen vnějšími podněty a pokyny. Stává se sám sobě jakýmsi „trenérem“, kdy si vytyčuje reálné cíle, které rozvíjejí jeho osobnost a pozitivně ovlivňují jeho okolí. Vychovatel je pro něj konzultantem, poradcem a průvodcem v životě, do kterého dospívající dítě vstupuje již s pocitem vlastní zodpovědnosti, nezávislosti a samostatnosti. Dospělý jedinec pak již není závislý na svých rodičích, ale rozhoduje se dle vlastního uvážení, v němž je respektován a uznáván. Vychovatel ví, že svého svěřence vedl k dobru formou účinné pozitivní motivace, která rozvíjela jeho vlastní kladné hodnoty, vnímá, že jeho úkol byl splněn a již nemusí zasahovat do života druhého, který se stal samostatnou jednotkou.

⁶⁶ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007. 258 s.

⁶⁷ DINKMEYER, MCKAY, sec. cit. In ČÁP, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007. 258 s.

1.4 Negativní motivace

Někteří vychovatelé místo pozitivní motivace volí raději motivaci negativní. Místo pochval a povzbuzování se uchylují k trestání, ponižování či represi a jsou přesvědčeni, že jednají správně. Zastrásováním a vyvoláváním pocitu viny chtějí přivést viníka k nápravě. Průcha považuje za jednu z forem negativního motivačního působení trest.⁶⁸ Jak již bylo řečeno, jsou to právě tvrdé tresty, které vyvolávají v dítěti agresi, touhu po pomstě, pocit zlosti. Kopriva na základě poznatků ze seminářů uvádí pocity lidí, když jsou trestáni: křivda, nepochopení, nespravedlnost, averze vůči trestajícímu, ztráta důvěry, zmatek, smutek, vztek, opovržení dospělými, strach z bolesti a dalších trestů, zatvrzení, bezmoc, lítost, nechut' komunikovat, atd.⁶⁹ Z výčtu je zjevné, že se jedná o samé negativní emoce, které vychází z trestající osoby, jenž takto reagovala na nepříjemný impuls viníka. Můžeme zde vnímat jakýsi začarovaný kruh, neustále kulminující zlo, které přechází z jednoho na druhého jako prostředek snažící se o nastolení řádu a spravedlnosti. Otázkou je, zda-li zlo může vyvolat dobro požadované trestající osobou. Pokud jsou tresty zasazeny ve vztahu láskyplné důvěry jako korekce nežádoucích projevů bez pomsty a nadřazenosti, pak mají ve výchově jistě své místo. Pokud jsou však prováděny pod vlivem nekontrolované emoce, bezhlavě, pouze jako uvolnění negativního napětí, vytrácí se rozumová analýza činů a trest již není výchovný skutek, ale projev agrese, jenž se přenáší na trestaného a on ji potom předává dál nebo ji dusí v sobě. Samozřejmě, že demonstrace síly může slabšího odradit od pokračování nežádoucích projevů, ale protože neproběhlo dostatečné uvědomění si podstaty samotného skutku, zůstává hlavním činitelem pouze prosazování moci, nikoli náprava chování.

Negativní motivace má za cíl prezentovat moc a sílu vychovatele, který si chce vynutit poslušnost svěřence násilím, nezajímá se však o blaho a rozvoj svěřené osoby. Již sama o sobě vytváří podhoubí pro vznik patologických a delikventních následků. Nemůže tedy přinášet nic dobrého, neboť svěřenec k dosažení pozitivního rozvoje své osobnosti musí nejprve překonat negativní dopady na svoji psychiku, což vyžaduje velké množství energie a navíc bez pomoci druhé osoby – terapeuta, toho sám ani nemusí být schopen. Po překonání destruktivních dopadů může teprve potom probíhat pozitivní rozvoj osobnosti. Negativní motivace tedy není schopna budovat osobnost člověka. Na místo toho vlivem

⁶⁸ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2001. 252 s.

⁶⁹ KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2008 127 s.

síly, moci a tvrdosti jedince zastrašuje a odrazuje ho nejen od konání trestaných přestupků, ale i od aktivity všeobecné. Dítě si potom nevěří, pochybuje o sobě a neustále se konfrontuje se svým vychovatelem a jeho požadavky, které však nikdy dostatečně nepochopilo, takže je bezradné a tím pádem na vychovateli stále závislé. Vychovatel se snaží si své dítě držet pro sebe, závislost tedy vědomě vyvolává a osamostatnění s vlastním uvažováním svěřence je pro něj nežádoucí, neboť ohrožuje jeho postavení nadřazenosti. Matějček mluví o lidech, jimž trestání dětí působí vnitřní uspokojení, kterým si vyrovnávají svůj vlastní osobností problém spadající už do oblasti psychiatrie než do výchovy.⁷⁰

Negativní projevy ve výchově tedy přináší patologické jevy jako neurózy, deprese, alkoholismus, toxikomanie a různé druhy patologických závislostí. Čačka uvádí, že výchovné chyby rodičů jejich přísnost, nepřiměřené tresty, neadekvátní požadavky, neovládání emocí, netrpělivost, mrzutost, vedou dítě k neurotickým projevům a poruchám: neurastenie (bolesti ve svalech, bušení srdce, bolest hlavy, psychastenie (chorobný strach, nutkavé představy, pocit skleslosti...), hysterie, noční děsy, tiky, koktavost, depresivní syndrom, úzkosti, fobie, anorexie, krádeže až suicidální tendence.⁷¹ Výzkumy prokázaly, že fyzické trestání rodičů spojené s jejich zavrhujícím postojem vůči dítěti a hrubým agresivním chováním mezi členy rodiny je jedním činitelů formující mladé delikventy s agresivními projevy.⁷² Tyto „výsledky výchovy“ jistě nejsou prospěšné ani pro jedince ani pro společnost, kterou navíc zatěžují, obtěžují a škodí ji. Trestné činnosti a věznění násilníků by se pravděpodobně dalo předcházet včasnou intervencí v disfunkčních rodinách s nápravou neefektivních a nevhodných forem výchovy.

Kromě zjevného destrukčního dopadu na osobnost dítě, a následně i na celou společnost, projevuje negativní motivace také i svoji neúčelnost a slabost v efektivitě výchovy. Její bezvýznamnost můžeme závěrem shrnout do jedné věty Zdeňka Matějčka, která zároveň naznačuje správnost výchovného jednání: „Ze strachu před trestem dítě neudělá zdaleka tolik práce a hlavně se zdaleka tolik nenaučí jako pro hřejivé uspokojení z radosti těch, které má rádo.“⁷³

⁷⁰ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém*. Praha: Portál, 2000. 93 s.

⁷¹ ČAČKA, O. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících*. Brno: MU, 2000. 200, 201 s.

⁷² DINKMEYER, MCKAY, sec. cit. In ČÁP, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007. 258 s.

⁷³ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém*. Praha: Portál, 2000. 30 s.

2 ODMĚNA A TREST Z BIBLICKÉHO POHLEDU V HISTORICKÝCH SOUVISLOSTECH

Abychom lépe pochopili význam odměny a trestu v současné výchově, podívejme se do historie, konkrétně do knihy Bible, která více jak tisíc let formovala kulturu a povědomí českého národa. Právě v Bibli se hojně objevuje termín odměny a trestu. Není se proto čemu divit, že v našem společenském prostředí je pod vlivem mnohaletého křesťanského působení postavení odměny a trestu ve výchově hluboce zakotveno. Vždyť školy a školská zařízení vznikala na našem území původně z prostředí klášterního života. Vzdělávání se postupně z církevního vlivu vymaňovalo, patronaci nad ním převzal stát a nakonec se zcela sekularizovalo. Možná právě proto by bylo vhodné opět zkoumat principy odměn a trestů z duchovně-historického pohledu a znovu objevit prapůvodní významy, které by vedly k jejich správnému užití v dnešní době.

2.1 Bible z pohledu dobra a zla

Již na prvních stránkách knihy Geneze se dočítáme o dobru a kráse stvoření, jehož vrcholem je sám člověk, který však podlehl svodům nepřítele a skrze „zlo-čin“ přichází na svět zlo. Adam neposlechl nařízení daná mu jeho Bohem a zpronevěřil se neposlušností, když se podřídil lákavé nabídce „rebela“. Jeho hřích otevřel vstupní bránu do stvořeného světa zlu, které se tam od té doby šíří; zvolil si tedy na počátku své existence zlo.⁷⁴ Dufourův biblický slovník vysvětluje, že člověk je od počátku stvoření postaven před strom poznání dobra a zla, ve které je vystaven zkoušce týkající se svobody každého. Odmítne-li zlo a koná-li dobro v souladu s Božím zákonem a jeho vůlí, stane se dobrým a bohulibým člověkem, v opačném případě se stane člověkem špatným.⁷⁵ Hned v úvodu tedy Bible zjevuje dramatický boj mezi dobrem a zlem, kde dobro představuje Boha se všemi věcmi s ním spjatými, zatímco zlo je „skutečnou činnou silou, která zotročuje člověka a kazí vesmír“.⁷⁶ Tento boj, který trvá po celou existenci světa, nemůže vybojovat člověk sám, ale vede ho Bůh, aby tak vysvobodil člověka z jeho ničivé moci. Kristus – Boží syn – se stal novým Adamem a svým vítězstvím nad smrtí navrací člověku jeho podobnost

⁷⁴ DUFOUR, X.L. *Slovník biblické teologie*. Řím: Velehrad – Křesťanská akademie. 86 s.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Tamtéž.

s Bohem a pozdvihuje pokřivenou lidskou přirozenost ke vznešené důstojnosti. Člověk totiž vidí, že není schopen nápor zla sám přemoci a cítí se spoután jakoby řetězy, avšak přichází sám Pán, aby „člověka osvobodil a posílil ho tím, že ho vnitřně obnovil a vyhnal knížete tohoto světa, který ho držel v otroctví hříchu.“⁷⁷ Končené vítězství dobra nad zlem je podle poslední knihy Bible Apokalypsy přislíbeno až na konec světa, kdy bude podle biblických slov „svůdce ďábel uvržen do jezera ohně a síry“ spolu s Šelmou, nepravým prorokem, Smrtí, Podsvětím a spolu se všemi, kdo nebyli zapsáni v knize života, kde „jejich muka potrvají ve dne v noci, po věky věků.“⁷⁸

Svatý Pavel v listu Římanům popisuje, že všichni lidé jsou vinni včetně židů i pohanů, neboť jsou všichni v područí hříchu, jak je spáno v Žalmu 14: „Není tu spravedlivých, ani jeden, není tu rozumných, ani jeden, jenž by hledal Boha. Všichni jsou na scestí, vespolek zvrácení; není nikdo, kdo by konal dobro, ne ani jediný.“⁷⁹ Podle těchto slov tedy mezi lidmi existuje zlo, neboť lidé nehledají Boha, což je projev nerozumnosti vedoucí ke zvrácenosti. Proto lidé hledající Boha jistě snáze dosahují dobra, zatímco ti, kteří mu vzdorují, páchají zlo. Ukazuje se zde tedy cesta k dobru, dobrá cesta vedoucí ke spokojenosti, blaženosti a štěstí. Současný papež František ve své jedné z promluv v souvislosti s jihoitalskou zločineckou organizací jasně přisuzuje dobro Bohu a ukazuje tak pouze dvě možné cesty, když říká: „Kdo upřímně odpovídá na Pánovo volání, se !v žádném případě nemůže vydat cestou zlých skutků. Buď Ježíš, nebo zlo. Ježíš si nezval na oběd demony – vyháněl je, protože ztělesňovali zlo. Nelze prohlašovat, že jsme křesťany, a přitom pošlapávat lidskou důstojnost. Členové křesťanského společenství nemohou plánovat a konat násilné činy, namířené vůči druhým a životnímu prostředí.“⁸⁰ A dále papež vybízí zbloudilé duše k obrácení a nápravě: „Ty, kteří si zvolili cestu zla a připojili se ke zločineckým organizacím, opětovně naléhavě vyzývám, aby se obrátili. Otevřete své srdce Pánu! Pán vás čeká a církev vás přijme, jestliže jasně a veřejně projevíte vůli sloužit dobru, tak jako jste si veřejně zvolili službu zlu.“⁸¹ Hlava katolické církve ukazuje způsob vymanění se zlu, neboť potvrzuje, že je to lidská svoboda a lidská vůle, která si volí buď jedno, nebo druhé. Bez vědomého otevření se dobru to ale není možné.

⁷⁷ *Dokumenty II. Vatikánského koncilu*. Praha: Zvon, 1995. 193 s.

⁷⁸ *Jeruzalémská bible*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. 2161s.

⁷⁹ Tamtéž. 1964 s.

⁸⁰ FRANIŠEK. Audience pro kalábrijské věří: Buď Ježíš, nebo zlo! *Česká sekce Vatikánského rozhlasu* [online]. 2015[cit. 24. února 2015]. Dostupný z WWW: < <http://http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=21512> >.

⁸¹ Tamtéž.

Zde můžeme hlouběji chápat onen dramatický souboj dvou sil odehrávající se v nitru každého člověka, který jakoby neustále stojí před stromem poznání a rozhoduje se, zda-li poslechne Boha a podřídí se autoritě, anebo bude proti ní vzdorovat. I toto odhalení duchovního zápasu nám může pomoci při výchově svěřenců, kteří jistě také řeší dilema poslušnosti. Dobro jako správná cesta přinášející odměnu ve formě dobrého vztahu s vychovatelem včetně darů od něj přijímaných, radost z vlastního pokroku, spokojenost, štěstí. Zlo naopak jako projev neposlušnosti, vzdorovitosti, rebelie, jež jsou sankciovány tresty, které viníka mají vést ke změně smýšlení, k nápravě a správné cestě.

2.1.1 Biblická odměna – nebe

Biblická odměna není nasměrovaná jen jako nějaká vidina posmrtného života, jak tomu bývá v jiných náboženstvích. Odměnou se člověku stává sám Bůh se vším dobrodiním od něho plynoucím. Těm, kteří ho poslouchají a plní jeho nařízení, slibuje odměnu ve formě požehnání, což znamená, že se dotyčnému bude dobře dařit: „Jahve, tvůj Bůh, ti dopřeje zdar ve všem, co budeš podnikat, v plodu tvého lůna, v plodu tvého dobytka a v plodu tvé půdy.“⁸² Tedy již zde na zemi se člověku dostává bohatství a dober z boží ruky jako odplaty za správné jednání. Mojžíš před vstupem do zaslíbené země vybízí izraelity k poslušnosti vůči Bohu slovy: „Budeš-li dodržovat jeho přikázání, jeho zákony a jeho zvyky, budeš žít a budeš se rozmnožovat, Jahve, tvůj Bůh, ti požehná v zemi, do níž vcházíš, abys ji převzal.“⁸³

Kromě pozemského požehnání se postupně ve Starém zákoně objevuje i odměna posmrtná. Za boží služebníky padlé v boji s nepřáteli hanobící izraelského Boha, Juda Makabejský nechává přinést oběť za hříchy, neboť „ty, kdo zesnuli ve zbožnosti, čeká krásná odměna.“⁸⁴ Příchodem Ježíšem Krista se zákon boží nemění, ale zcela naplňuje, neboť Láska dosahuje svého vrcholu. Již není tak důležitá odměna pozemská, před kterou by se měl mít věřící spíše na pozoru: „Varujte se konat skutky spravedlnosti před lidmi, jim na odiv; jinak nemáte odměnu u svého Otce v nebesích,“⁸⁵ upozorňuje Kristus na pokrytectví a naopak naznačuje, že věrný služebník ponese na tomto světě kvůli zlu mnohá

⁸² *Jeruzalémská bible*. Kostelní vydání: Karmelitánské nakladatelství, 2009. 293 s.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ Tamtéž. 797 s.

⁸⁵ Tamtéž. 1711s.

trápení: „Blahoslavení jste, když vás budou urážet, pronásledovat vás a vylhaně vám kvůli mně připisovat všemožné špatnosti. Radujte se a jásejte, protože máte hojnou odměnu v nebesích.“⁸⁶ V Novém zákoně jasně vystupuje na scénu odměna v nebi, odměna jako podíl v božím království, jako příslib do budoucna. Je slíbena nejen božím služebníkům, s nimiž se Kristus zcela ztotožňuje, ale i těm, kteří by jim třeba i v malém jakkoli posloužili: „Kdo přijme proroka, protože je to prorok, obdrží odměnu proroka; kdo přijme spravedlivého, protože je to spravedlivý, obdrží odměnu spravedlivého. A kdo by napojil třebas jen číší studené vody jednoho z těchto nepatrných, protože je to učedník, amen, pravím vám, nepřijde o svou odměnu.“ Odměněn tedy bude každý podle postoje vůči božím služebníkům i vůči těm neposednějším.

Boj dobra a zla v Novém zákoně vstupuje do ještě intenzivnější sféry, nabírá novou dynamiku a lid nejen hebrejský, ale i pohanský dostává nové učení i novu dosud neznámou zbraň. Ve Starém zákoně platilo oko za oko, zub za zub, ale Kristus již odevzdává účinnější způsob, jak se vyrovnat se zlem: „Milujte své nepřátele, číňte dobře a půjčujte, aniž cokoli čekáte na oplátku. Pak bude vaše odměna veliká a budete syny Nejvyššího, neboť on je dobrý k nevděčným i zlým.“⁸⁷ Nejdokonalejší forma boje je tedy milovat a ne oplácet zlým za zlé, přesně podle vzoru Nebeského otce, který takto činí svá stvoření svými syny. Odměnou je tedy stát se synem Nejvyššího v jeho království v nebi, které však není jenom pouhým příslibem, ale již nyní žitou skutečností, neboť křesťan dostává jako dar Ducha Svatého. Rozhodl se žít s Kristem, skoncoval s Adamovou volbou a mravní zlo je tak v jeho životě přemoženo.⁸⁸ Zlo mu již nemůže ublížit, protože v něm žije Kristus, který zlo přemohl láskou. I on podle vzoru svého Pána přemáhá zlo dobrem, které vychází z jeho Kristem uzdraveného a proměněného srdce. Nejvyšší odměnou je tedy láska a láska sama odměňuje.⁸⁹

⁸⁶ *Jeruzalémská bible*. Kostelní vydání: Karmelitánské nakladatelství, 2009. 1709 s.

⁸⁷ Tamtéž. 1796 s.

⁸⁸ DUFOUR, X.L. *Slovník biblické teologie*. Řím: Velehrad – Křesťanská akademie. 87 s.

⁸⁹ Tamtéž. 292 s.

2.1.2 Biblický trest – peklo

Podle biblického pojetí ti, kteří konají své povinnosti v souladu s Boží vůlí, mohou očekávat odměnu, zatímco kdo odmítá sloužit, čeká na něj trest v podobě ztráty práva existence před Bohem.⁹⁰ Trest je tedy přirozeným důsledkem počinání člověka, který nerespektuje přikázání lásky a uvrhuje se tak do opačného protipólu hodnot jako je bytí, dobro, láska, štěstí, jenž vychází z Boha. Podobně jako je sám Bůh odměnou, tak trestem je naopak ztráta Boha. Odepření Dobra, kterým je Bůh - pro ty, kdo ho odmítají. Bůh nechce nikoho trestat ani ničit, ale chce nápravu, jak píše prorok Ezechiel: „Zbavte se všech zločinů, jichž jste se dopustili, a utvořte si nové srdce a nového ducha. K čemu umírat, Izraelův dome? Nemám zalíbení v číkoli smrti, výrok Pána Jahva. obraťte se a žijte!“⁹¹ Skrze Adamovo selhání přišel na svět hřích – oddělení se od Boha, který je život - a tak vstoupila na zem smrt. Ta je následkem hříchu. Bolest, kterou trest hříšníkovi způsobuje, mu ukazuje jeho oddělení od Boha a volá ho k obnovení tohoto vztahu. Všechny tresty jako rány, potopa, války, vyhnanství, peklo, smrt, zničení měst, atd., ať už se týkají samotného vyvoleného lidu nebo i pohanských národů, mají za cíl přivést k nápravě zvrácené jednání a obnovit poslušnost jedinému Bohu. Rány posílané Bohem na Egypt jasně ukazují moc a sílu tohoto svrchovaného Boha Hebrejům, který pokořuje světskou moc tyрана a vyvádí otroky do zaslíbené země směrem ke svobodě. Bůh tedy vede člověka do nebe, kdo mu však vzdoruje, sám se vymaňuje. Trest následující po provinění vede buď k otevření srdce a k obrácení, nebo se srdce zatvrdí, což vede k odsouzení.⁹² Proto křesťan nepovažuje životní rány, utrpení a trest všeobecně za něco destruktivního, ale „chápe ho jako výraz Otcovy lásky ke hříšníkovi, který má být přiveden k obrácení.“⁹³ Kristus, který vzal na sebe hříchy světa, nesl na svém těle následky trestu všech lidí a tak na svém kříži spojuje „konečné odsouzení satana, hříchu a smrti s utrpením, které se stává zdrojem života.“⁹⁴ Kdo však nepřijímá Kristovu spásu získanou zadarmo pro něho samého, kdo pokračuje pořád ve vzdoru proti Bohu a jeho dobru, kdo se nechce dát na cestu obrácení a pokání, u koho trest nevede k nápravě, ale pořád trvá, tak trvání existence tohoto trestu je pro něho oním trestem, který si sám vybral a ve kterém vědomě přetrvává bez touhy navrátit se k Bohu. Odmítá Boha s jeho nabízeným nebem a volí si trvalé peklo, což je jeho

⁹⁰ DUFOUR, X.L. *Slovník biblické teologie*. Řím: Velehrad – Křesťanská akademie. 290 s.

⁹¹ *Jeruzalémská bible*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. 1521 s.

⁹² DUFOUR, X.L. *Slovník biblické teologie*. Řím: Velehrad – Křesťanská akademie. 523 s.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Tamtéž.

trestem. „Hlavním trestem pekla je věčné odloučení od Boha, neboť pouze v Bohu může mít člověk život a štěstí, pro které byl stvořen a po kterém touží.“⁹⁵ Bůh tedy nikoho předem neurčuje do pekla, ale je to následek svobodného odvrácení od Boha, v němž setrvává až do konce.⁹⁶

V biblickém pojetí trestu vidíme podobnost běžného pojetí trestu ve výchově, jehož posláním je viníka napravit a odvést ho od špatné cesty. Pokud je trest dobře použit, může i svoji nápravnou funkci plnit. Někteří lidé však trest používají jako mstu, vyřizování si účtu a hlavně, nejsou schopni viníkovi odpustit, čímž se vymykají postoji Boha, který je milosrdný a k odpouštění vybízí. „Odpust' nám naše viny, jakož i my odpouštíme našim viníkům“ jsou závěrečná slova modlitby Otče náš, kterou předal Kristus svým učedníkům. Pokud vychovatel neodpouští, nedává šanci k nápravě, neposkytuje právo nového začátku, nemůže proto u trestaného dojít k nápravě a naopak zůstane odsouzeným v trestu bez možnosti změny. To jistě není výchovné a žádoucí. Možná právě zde tkví problém trestů a trestání. Jak již bylo napsáno z pohledu odborných pedagogů, trest má svoji účinnost pouze tehdy, je-li zasazen v kontextu lásky, nikoli zavržení. Vychovávaný se tak nemůže napravit, protože k tomu nedostává příležitost. Je stále trestán!, není odměňován za dobro, a tak je vlastně svými vychovateli zavržen a vyloučen. Člověk však podle Bible má právo své chování napravit během celého svého života a vymanit se tak ze svého trvalého odsouzení. Proto by měl vychovatel u svého svěřence vnímat jakýkoli náznak nápravy a formou odměny ho posilovat.

2.1.3 Vize věčného života

Podobně jako jsme mluvili o pozitivní motivaci ve výchově, která je účinnější, hodnotnější a vlastně ta pravá, nikoli motivace negativní, ukazuje i Bible jakousi pozitivní motivaci ve formě příslibu věčného života a nebe. Je to ta hlavní odměna „vítězný věnec“ za správný život člověka na této zemi. Přestože mohou být lidé motivováni i negativně vizí věčného zavržení v pekle, nejedná se však o metodu účinnou, neboť drží člověka ve strachu z trestu a nerozvíjí svobodně jeho duchovní možnosti. Sám Kristus slibuje svým následovníkům, že budou konat skutky ještě větší, než koná on (Jan 14,12).

⁹⁵ *Katechismus katolické církve*. Praha: České katolické nakladatelství, 1995. 269 s.

⁹⁶ *Katechismus katolické církve*. Praha: České katolické nakladatelství, 1995. 269 s.

To je jistě lákavá nabídka. Nevyhrožuje tresty ani peklem, ale ukazuje lidem vizi budoucího věčného života, Božího království, které je „království pravdy a života, království svatosti a milosti, království spravedlnosti, lásky a pokoje.“⁹⁷ Tyto hodnoty, po nichž touží lidské srdce, způsobují přirozeně zájem o jejich dosažení. Mohli bychom je chápat jako „lidské duchovní potřeby“, které člověka nutí k jejich dosažení. Jedná se tedy o pozitivní motivaci, která vede ke svobodně se formující lidské osobnosti, jejímu rozvoji a samostatnosti.

Kristus přislíbujee nový vesmír a nebeský Jeruzalém, kde bude Bůh přebývat mezi lidmi: „Setře každou slzu z jejich očí: už nebude smrt; už nebudou pláč, křik a trápení, neboť ten dřívější svět pominul.“⁹⁸ (Zj 21,4) Církev učí, že na konci času bude v Kristu s lidským pokolením obnoven celý svět a po všeobecném soudu budou spravedliví navždy kralovat s Kristem oslaveni na těle i na duchu.⁹⁹ Do té doby však musí vytrvale vést na zemi duchovní boj mezi dobrem a zlem. Proto věrní boží služebníci snášejí těžkosti a příkoří vyjádřená v osmi blahoslavenstvích deklarovaných Kristem: blahoslavení tiší, neboť oni dostanou za úděl zemi, blahoslavení chudí, nebo jejich je nebeské království, blahoslavení plačící, pronásledovaní, hladovějící atd. Věřící přijímá úděl na tomto světě s nadějí na budoucí odměnu. „Až do konce jsem bojoval dobrý boj,“ píše sv. Pavel na sklonku života Timotejovi a s jistotou pokračuje, „svůj běh jsem skončil, víru zachoval. A nyní je pro mě připraven věnec spravedlnosti, jež mi v onen Den odplatou dá Pán, spravedlivý soudce, a nejen mě, ale všem, kdo s láskou očekávají jeho příchod.“¹⁰⁰ V tomto úryvku Písma svatého je vyjádřena víra i naděje křesťanů, kteří nehledají odměnu pozemskou, ale nebeskou. Žijí na tomto světě spravedlivě, zbožně a svatě, nechtějí slávu světskou, nýbrž čekají až na vyznamenání od jejich Pána, který přijde na konci času soudit živé i mrtvé.

⁹⁷ *Dokumenty II. Vatikánského koncilu*. Praha: Zvon, 1995. 72s.

⁹⁸ *Jeruzalémská bible*. Kostelní vydání: Karmelitánské nakladatelství, 2009. 2162 s.

⁹⁹ *Katechismus katolické církve*. Praha: České katolické nakladatelství, 1995. 271s.

¹⁰⁰ *Jeruzalémská bible*. Kostelní vydání: Karmelitánské nakladatelství, 2009. 2074 s.

2.2 Výchova podle biblické pedagogiky

Jak jinak rozumět výrazu biblická pedagogika než jako výchově vycházející z biblického základu. Bible je spojením dvou knih Starého zákona, platného pro židovské náboženství, a Nového zákona, které vychází z učení Ježíše Krista. Je zakončena vizí konce světa líčeného apoštolem Janem. Výchovné principy nejrůznějších kultur a národů bývají do značné míry ovlivněny jejich vlastními občanskými zákony a jejich náboženstvím. A protože Bible byla přeložena do jazyka našich předků již v 9. století a stala se základem národního náboženství existujícího na našem území po celá staletí, ovlivnila samozřejmě i výchovu, vzdělávání a českou pedagogiku vůbec. Ještě před nástupem totalitních diktatur dvacátého století se na školních vysvědčeních jako první vyučovací předmět objevovalo vždy náboženství, kde se vyučovalo katechismu podle učení katolické církve. Toto již na dnešních školách neexistuje, jen zřídka se učí náboženství na školách pro malou skupinku zájemců, kdy tento předmět je zcela na okraji zájmu. Přesto však podle výzkumu prováděného v souvislosti s prací *Svatá rodina jako základ křesťanské civilizace* vyjádřilo plných 64% respondentů přání, aby se děti učily na školách katechismus a křesťanskou nauku. Starší občané uváděli důvody zlepšení morálky, mladší zase projevíli zájem o rozšíření obzoru a lepší informovanost.¹⁰¹

Pedagogika vycházející z Bible je postavena na Bohu Otci jako na hlavní autoritě, které je vše podřízeno. Bůh Stvořitel lidí i celého vesmíru je hybnou silou vedoucí lidstvo dějinami spásy ke svému cíli k obnově hříchem zkaženého světa skrze jeho syna Ježíše Krista. Na tomto základě stojí i výchova člověka, kterého Bůh z lásky stvořil a životem na zemi ho vede k poznání Boží velikosti a moci. Cílem pozemského putování má být objevení Božího království zatím skrytého, ale na konci času plně zjeveného v podobě Nebeského Jeruzaléma. Proto má žít člověk v poslušnosti vůči Bohu v pokání, neboť všichni propadli hříchu, a v naději na budoucí odměnu. Dítě, které se s touto vizí seznamuje, velmi dobře vnímá boj dobra a zla a velmi snadno věří tomu, že zlo bude nakonec poraženo a zvítězí Dobro. Dává mu to jakýsi pocit jistoty a smysl pro spravedlnost. Také dobře chápe, že všechny věci jsou stvořeny Bohem a že existuje Boží nepřítel, který představuje zlo, svádí lidi a kazí je. Bude však jednou přemožen. Celé toto biblické pojetí je dětem velmi srozumitelné, protože až nápadně připomíná archetypy

¹⁰¹ Vodák, Z. *Svatá rodina jako základ křesťanské civilizace*. Zlín, 2013. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. IMS Brno. 64 s.

pohádky. Boj dobra a zla, nadpřirozené bytosti, konečné vítězství dobra. Proto je biblické pojetí výchovy dětem velmi blízké a dobře přijímané. I samotný Kristus nechával děti přicházet k sobě, učil je a ony ho měly rády. Kristus dokonce ustanovil svým následovníkům dítě jako vzor pro dosažení Božího království, když prohlásil: „Amen, pravím vám, jestliže se neobrátíte a nebudete jako děti, nevejdete do království nebeského.“ (Mt 18,3)

Jedním z našich předních křesťanských vychovatelů odvozujících své postoje z Bible a čerpající z odkazu vychovatele Dona Boska byl teolog a pedagog František Tomášek, který pod pseudonymem Tomáše Malého v době totality zanechal své biblické výchovné principy v knize *Pedagogika*. Velmi jasně se zde dovídáme o struktuře vychovávaného jedince podle křesťanského modelu s důrazem na osobnost vychovatele a jeho láskyplným vztahu ke svému svěřenci. Je to výchova radostná, soucitná, sebevědomá, se smyslem pro pravdu a čest. „Čím je slunce a teplo v přírodě, tím je radost v každé výchově,“ a dodává, že „chmurná nauka je pro mladý duševní organismus nestravitelná.“¹⁰² Odměna je podle něj „uspokojující důsledek mravního dobra“,¹⁰³ která je buď přirozená, což je vnitřní uspokojení, nebo vnější, která je uznáním, pochvalou či vyznamenáním. Malé děti potřebují chválit a povzbuzovat, ale s přibývajícím věkem by měl dospívající jednat více z přesvědčení, co chce Bůh.¹⁰⁴ Trest, který je podle Tomáška „nepříjemným následkem mravního zla,“¹⁰⁵ je potřeba používat uvážlivě a s mírou a vychovávaný by měl cítit vědomí viny, jinak není trest výchovný. Nelibost projevená mlčky, výtkou slovem či domácí vícepráce lze užívat pravidelně, ale některé tresty jako mnohonásobné opisování věty, klečení, stání za dveřmi, sarkasmus, zatracování a všechny tělesné tresty jsou zcela nepřijatelné. Upozorňuje, že se zde nemůžeme odvolávat na kázeň starozákonní, neboť prut byl míněn spíše obrazně. Schvalovat takto tělesné tresty je podle něj „dětinsky nedomyšlené a nesprávné,“ neboť Kristus „napomínal, přikazoval, hrozil a vytýkal, ale nebil.“¹⁰⁶ Do křesťanské výchovy tedy nepatří bití ani ponižování či zatracování. Podle pedagogiky Dona Boska, ze kterého Tomášek vychází a navazuje na něj, si má vychovatel v první řadě získat u svých svěřenců lásku. Potom už jen chvála skutku dobrého, či výtkou pro nějaký přestupek je odměnou nebo trestem. Nikoli hůl, ale

¹⁰² MALÝ, T. *Pedagogika*. Řím: Velehrad – Křesťanská akademie. 1985. 295 s.

¹⁰³ Tamtéž. 135 s.

¹⁰⁴ Tamtéž. 136 s.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ Tamtéž. 137 s.

náboženství volil tento italský kněz jako zásadu své pedagogiky, která přinášela vynikající výsledky, jak on sám dokládá slovy: „Za dobu svého čtyřicetiletého působení mezi mládeží nikdy jsem se neuchýlil k těmto trestním prostředkům (k tělesným trestům) a přitom jsem nejen dosáhl s Boží pomocí toho, co bylo třeba, nýbrž i toho, co jsem si jenom přál a dokonce i u takových hochů, u kterých se zdála ztracená veškerá naděje na úspěch.“¹⁰⁷ Podstatou biblické pedagogiky je tedy láska bez násilí, která je schopna velkých věcí.

2.3 Významné osobnosti vychovávané podle biblických principů

V následujících kapitolách bychom se zaměřili na konkrétní lidi a na jejich životech si ukázali dopad výchovy jednotlivce na celou společnost. Člověk je bytost sociální, která nežije sama pro sebe a v sobě, ale svým chováním ovlivňuje okolí buď pozitivně, nebo negativně. Rodiče si možná ani neuvědomují, že jejich dítě bude jednou ve společnosti reprezentovat jejich výchovné „umění“, bude jejich vizitkou, pokračovatelem rodu, a co se dělo za zavřenými dveřmi domova, bude jednou veřejně zjeveno se všemi svými důsledky. Někteří rodiče přistupují k výchově více zodpovědně, jiní méně. Někteří se snaží svému dítěti dát co nejlepší možnou výchovu, protože vědí, že se jedná o jejich budoucnost. A někteří lidé jsou natolik uvědomělí, že dítě nevychoávají pro sebe samé, ale s vědomím společenské zodpovědnosti, vychovávají ho prosociálně, aby byl dobrým člověkem uprostřed svého lidu. Z těchto dobře vychovaných jedinců se stávají vůdci, lídři, kteří společnost posouvají dál a lidé jdou přirozeně za nimi a nechávají se jimi vést. Ne všichni měli totiž dobrou výchovu a chybí ono dobré vedení, jehož každý člověk touží být přirozeně součástí; chce jít správným směrem k dobrému cíli.

Mnozí rodiče, kteří byli obeznámeni s učením Bible, s křesťanstvím a jeho výchovou, považovali křesťanský směr za nejlepší cestu vedoucí ke štěstí a dobrému způsobu života a uplatňovali tyto principy ve výchově svých dětí. Mnozí učenci po staletí vysvětlovali teologicky Písmo svaté a přibližovali lidu Kristovo učení. Například na evangelijním podobenství o ztracené ovci vysvětluje svatý biskup Asterius z Amaseie hodnoty křesťanské výchovy, kdy podle vzoru Ježíše jako dobrého pastýře vychovatelé nikdy nezavrhují a nebijí své svěřence, kteří na své cestě zabloudili, ale s láskou se jich

¹⁰⁷MALÝ, T. *Pedagogika*. Řím: Velehrad – Křesťanská akademie. 1985. 141 s.

ujímají a nadále je vedou správným směrem. „A když ji konečně našel (ztracenou ovci), nebil ji, ani ji žádným násilím nehnal ke stádu, nýbrž ji vzal na ramena, polaskal ji a zanesl do stáda,“¹⁰⁸ popisuje biskup způsob Kristovy božské pedagogiky, která se stala pro věřící vychovatele vzorem. Každé dítě někdy zbloudí, odchýlí se od správné cesty ukázané jeho rodičem, ale potom je to právě rodič, který v těchto vypjatých situacích učí dítě buď lásce nebo násilí, odpuštění nebo pomstě, mírnosti nebo agresi. Někteří rodiče následovali opravdu vzor Krista a opravdu vychovali mírné, laskavé a láskyplné osobnosti, které pozitivně měnili svět. Se třemi z nich se v následujících podkapitolách seznámíme více.

2.3.1 Don Bosko

Don Bosko byl italský kněz a vychovatel, zakladatel kongregace Saleziánů, který žil v 19. století v severní Itálii. Jeho misijní dílo zaměřené na výchovu mladých chlapců se rozrostlo do takových rozměrů, že v době jeho svatořečení v roce 1934 již působily ve světě stovky jeho výchovných ústavů spolu s tisíci školními zařízeními. V současné době působí s několika tisíci svými členy ve 122 zemích světa. Janem Pavlem II., byl prohlášen za *Otce a učitele mládeže*.

Malý Jan Bosko vyrůstal ve své rodině se svými staršími bratry, které vychovávala jen maminka, neboť otec zemřel. Žili v chudých poměrech, byli rolníci a museli hodně pracovat, aby se uživil. V těchto těžkých podmínkách musela sama žena vynaložit velké úsilí, aby zvládla zabezpečení a dobré vychování pro své syny. A vychovala přímo světce, který ovlivnil svými pedagogickými schopnostmi celý křesťanský svět. Vidíme zde, že stačí řádná výchova pouze jedním vychovatelem, aby měla dobré výsledky. Matka Dona Boska, Markéta, byla nevzdělaná, ale zato velice zbožná. Pamatovala si od kněží celé úryvky katechismu nazpaměť a tuto nauku pak předávala svým synům. V první řadě jim šla vlastním příkladem. Ukazovala jim hluboký vztah k Bohu, ke kterému měla „nekonečnou a neoddiskutovatelnou“ důvěru jako k dobrému a prozřetelnému Otci, jenž se o ně každý den stará.¹⁰⁹ Matka ve svém synovi upevňovala kladný vztah k autoritě jako k nevyššímu dobru a moudrosti, která někdy dělá i věci pro nás nesrozumitelné (smrt vlastního otce), ale

¹⁰⁸*Denní modlitba církve II: Doba postní a velikonoční*. Kostelní Vydří: Karmelitánská nakladatelství. 2005. 103 s.

¹⁰⁹BOSCO, T. *Maminka Markéta*. Olomouc: Matice cyrilometodějská. 2006. 44 s.

důležité je, že „On“ ví proč, a to musí stačit.¹¹⁰ Uměla v sobě dobře skloubit otcovský i mateřský princip – klidnou pevnost a něžnou radost. Byla to velmi milá, energická a statečná matka, která své syny nerozmazlovala, ale co řekla, to platilo.¹¹¹ Podle výpovědi Dona Boska v jejich kuchyni stávala v rohu rákoska, kterou však matka nikdy nepoužila, ale také ji nikdy neodnesla. Když jeden z chlapců za své nezodpovědné chování zasloužil trest, matka ho poslala pro rákosku. On však projevil velkou lítost a maminka se místo trestu usmála, nezůstala „zakaboněná“, ani „nervově napjatá“ a vše se pak vrátilo k uvolněné a klidné atmosféře.¹¹² Zde vidíme příklad uvědomělé výchovy nepodléhající emocím, která si klade za cíl nápravu chybného chování nenásilnou cestou vedoucí k efektivním výsledkům.

Matka také své syny podporovala v jejich plánech a její důvěra v ně jim posilovala sebedůvěru, samostatnost, ale i smysl pro zodpovědnost. Upevňovala v dětech přesvědčení, že „Bůh vše vidí“,¹¹³ což je vedlo k vnitřní sebekontrolě, mravnímu povědomí a svědomí. Don Bosko popisuje, jak se s matkou o všem sdílel, všechno spolu prodiskutovali a nic by neudělal bez jejího svolení. Říkal: „O všem věděla, všechno pozorovala a nechávala mě jednat. A když jsem něco potřeboval, snažila se to pro mě opatřit.“¹¹⁴ Tento vztah oboustranné důvěry a pomoci mezi vychovatelem a vychovávaným je projevem zdravého a do budoucna se dobře rozvíjejícího partnerství, které i v dospělosti může fungovat v rozměru svobody a přátelství.

Don Bosko měl tedy zcela excelentní výchovu, přestože neměl otce a vychovávala ho nevzdělaná chudá venkovská žena. Její hodnota a um spočíval v bezmezném důvěře Bohu a v jeho následování. Podle tohoto modelu žil, pracoval a vychovával i její syn, který jednoznačně odmítal ve výchově násilí, ale jeho výchovné krédo, kterým dobyl celý svět, zní takto: „Bez lásky není důvěry a bez důvěry není výchovy.“¹¹⁵ Duše svých svěřenců nezískával holí, ale náboženstvím, které spolu s rozumem a laskavostí tvořily základní principy jeho výchovy. Dodnes nachází tyto metody své mnohé následovatele nejen v salesiánské rodině, ale u všech, kteří hledají efektivní a pozitivní formy edukace.

¹¹⁰BOSCO, T. *Maminka Markéta*. Olomouc: Matice cyrilometodějská. 2006. 45 s.

¹¹¹Tamtéž. 36 s.

¹¹²BOSCO, T. *Maminka Markéta*. Olomouc: Matice cyrilometodějská. 2006. 37 s.

¹¹³Tamtéž. 44 s.

¹¹⁴BOSCO, D. *Můj život pro mladé*. Praha: Portál, 2007. 24 s.

¹¹⁵TOMÁŠEK, F. *Pedagogika: úvod do pedagogické praxe pro vychovatele a rodiče*. Brno: Nibowaka, 1992. 322s.

2.3.2 Karel Habsburský

Podobně jako Don Bosko také i Karel Habsburský, poslední český král, byl vychováván velice zbožnou matkou. Jeho otec Otto sice žil, ale moc dobrým příkladem pro něj nebyl. Zemřel ve 41 letech na následky syfilidy po nemravně vedeném životě jako známý svůdník žen „nenasytně toužící po světských radovánkách.“¹¹⁶ Jeho žena Marie Josefa Saská nevěry svého manžela obětavě snášela a uchýlovala se stále více k hlubší víře. Svoji sílu zaměřila především na pečlivou výchovu svých synů. Karel svoji matku velice miloval, její životní postoj mu byl vzorem, zatímco o svém otci se téměř nikdy nezmiňoval a mlčením svědčil o bolestné ráně.¹¹⁷ Vidíme, že ani poslední císař rakousko-uherské monarchie neměl snadné dětství, avšak hrdinný, pevný a Bohu oddaný postoj matky byl pro něj natolik přesvědčující, že svoji křesťanskou orientaci a nasazení dovedl ve svém životě až k pověsti svatosti. Janem Pavel II. byl v roce 2004 blahorečen, což je první stupeň v procesu svatořečení.

Kromě výrazného vlivu matky byl arcivévoda Karel formován i svými odbornými vychovateli P. Geggerlem a biskupem Marschallem, který svému svěřenci vštěpoval tehdy aktuální zásady sociálního učení církve. V této problematice se cvičil i prakticky, když se například jako malé dítě staral o malou zeleninovou zahrádku a její výtěžek pak věnoval chudým ve svém okolí. Byl veden k lásce k bližním a rád obdarovával potřebné vlastními věcmi.¹¹⁸ Po vzoru své matky se i on věnoval hodně charitě. Když potom jako císař čelil nepřízni osudu války a s ní rostoucí nouzí jeho lidu, rozdal oblečení z vlastního šatníků potřebným, daroval mnoho svého osobního bohatství chudým a palácoví koně s vozy byli dáni k dispozici k dopravě uhlí vídeňského obyvatelstva.¹¹⁹ Tyto „drobné“ projevy solidarity a sociální práce vychází z křesťanské formace, která již od útlého dětství spočívala v každodenní účasti na mši svaté, ve studiu na církevní škole vedené benediktýny ve Vídni, kde prospíval jako vynikající a pilný žák. Kromě duchovního vlivu byl také svými vychovatelem v dětství veden k železné disciplíně: vstávání v šest hodin ráno, koupel ve studené vodě, modlitba, snídaně, studium dopoledne i odpoledne, sport, přesto, nebo právě proto si i do dospělosti uchoval ke svému učiteli

¹¹⁶ SEVILLIA, J. *Poslední císař*. Plzeň: Plejáda, 2010. 10 s.

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ BALHAROVÁ, J. Poslední český král blahoslavený Karel. *Milujte se*. 2012, roč. 6, č. 21, s. 9. ISSN 1802- 4327.

¹¹⁹ *Nověna k blahoslavenému Karlovi Rakouskému*. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2011. 36 s.

hluboký vztah.¹²⁰ Pozitivní pouto mezi nimi tedy pokračovalo i nadále, což dokládá existenci pozitivní motivace bez násilí a tělesných trestů. Hlavním morálním apelem v Karlově výchově byla láska, která však není žádným rozmazlováním či něžným přeléváním citů, jak ji definuje Matějček, ale rozumovým procesem v adekvátním poskytování základních psychických potřeb dítěti v jeho vývojových fázích, individualitě i jedinečnosti.¹²¹

Dobrá Karlova výchova pak přinesla své ovoce v dospělosti, kdy jako následník trůnu zavedl ve své zemi jako vůbec první politik své doby v roce 1917 ministerstvo sociálních věcí a jako jeden z mála politiků byl striktně proti první světové válce, která byla ve svých začátcích celou společností velmi vítaná. Projevil své sociální cítění i humanismus. Na frontě se projevil jako odvážný a statečný důstojník, na poli politického vyjednávání jako ten, který chtěl za každou cenu mír a ušetření lidských životů. To však bylo tehdejší generalitou považováno za jeho „humanistické blouznění.“¹²² Tento velký muž, otec osmi dětí, který umřel ve vyhnanství v roce 1922 na španělskou chřipku, nebyl bohužel ve své době pochopen, neboť ji zcela předstihl a ještě i dnes čeká na pokračovatele ve svých mírotvorných, humanistických a sociálně prospěšných krocích napříč všemi národy.

2.3.3 Jan Pavel II.

Jako třetí reprezentant výchovy podle biblických principů byl vybrán Jan Pavel II., o jehož velikém vlivu na poli duchovním, kulturním i politickém nemusí být sebemenších pochyb. Jeho rodné jméno Karel mu bylo údajně dáno právě po výše jmenovaném císaři Karlovi, pod jehož praporem bojoval otec Wojtyła jako poručík u pěšího regimentu rakousko-uherské armády.¹²³ Také malý Karel Wojtyła byl v dětství poznamenán těžkou ranou, když mu v devíti letech umřela maminka. Jeho otec, který byl hluboce věřící člověk, pokračoval ve výchově syna sám. Ale i on umírá v Karlových dvaceti letech, takže Karel zůstal osamocen. I jeho starší bratr, lékař, umřel na selhání plic. Tyto bolestné tragédie však chlapec přijímal hrdinně s vírou a hlavní oporu hledal v Bohu. Za svoji matku si

¹²⁰ SEVILLIA, J. *Poslední císař*. Plzeň: Plejáda, 2010. 11 s.

¹²¹ MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíce potřebují*. Praha: Portál, 2008. 7 s.

¹²² BALHAROVÁ, J. *Poslední český král blahoslavený Karel*. *Milujte se*. 2012, roč. 6, č. 21, s. 11. ISSN 1802-4327.

zvolil nebeskou Matku Pannu Marii, které později svěřil i svoji papežskou misií vedenou pod heslem Totus tuus (Celý tvůj).

Pokud matka ještě žila, každý den mu četla s Písma o Ježíšově životě, čímž mu vštěpovala principy křesťanského života a vedla ho k poznávání svobody spočívající v hledání Boží vůle.¹²⁴ Avšak hlavní výchovný vliv měl na syna jeho otec. Žil hluboce duchovní skrytý život v odříkání nikoli však z důvodu chudoby, ale z přesvědčení, že pravou mírou člověka je jeho charakter, nikoli majetek.¹²⁵ Šel svému synovi velkým příkladem v usebranosti, zájmu o studium, preciznosti, pořádku a hlavně v modlitbě. Wojtyła vnímal svého otce jako „neustále se modlícího člověka“ a vzpomínal, jak ho často v noci i brzy ráno nacházel na kolenou v tiché modlitbě.¹²⁶ Nebyl mu však jen vnějším příkladem, ale svého syna i aktivně vyučoval, přestože jako pouhý vyučený krejčí neměl žádné teologické vzdělání. Vštěpoval mu zásady života Církve, kterou vnímal mnohem komplexněji než jen jako hmatatelnou instituci. „Tajemství Církve“, její „nepostižitelná dimenze“, je „větší než struktura a organizace Církve“, jež jsou jen „služebníky tohoto tajemství.“¹²⁷ Tyto hluboké pravdy podávané otcem se pro mladého chlapce stávaly ukazateli směru při jeho budoucí volbě povolání. Soužití s otcem nazval později papež jako první seminář, místo formace budoucího kněze, jakýmsi domácím seminářem,¹²⁸ kde se učil, co znamená být otcem nejen v rovině lidské, ale i teologické. Otcovský pud a otcovskou odpovědnost chápal jako obraz Boha a jeho vztahu k celému světu. Být otcem tedy znamená odpoutat se od své sobeckosti a být „podmaněn láskou“, která nutí člověka „plodit“ v aktech sebeodevzdávání.¹²⁹

Zde vidíme podobně jako u Dona Boska velký duchovní vliv rodičů, kteří na základě přirozeně dostupných poznatků dávají svým synům vynikající základ pro jejich budoucí kněžskou úlohu, prostřednictvím které potom tito muži měnili svět k lepšímu. Charakteristické je pro ně v první řadě sociální citění spočívající v heroickém nasazení se pro dobro druhého. Jan Pavel II., se osvědčil jako jeden z nejlepších papežů, kdy na svých cestách po celém světě zastával práva utlačovaných a zajímal o ty nejposlednější a

¹²³ BALHAROVÁ, J. Poslední český král blahoslavený Karel. *Milujte se*. 2012, roč. 6, č. 21, s. 8. ISSN 1802-4327.

¹²⁴ *Jan Pavel II.* Praha: Cesty, 2002. 17 s.

¹²⁵ WEIGEL, G. *Svědék naděje*. Praha: Práh, 2005. 47 s.

¹²⁶ Tamtéž. 37 s.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ WEIGEL, G. *Svědék naděje*. Praha: Práh, 2005. 47 s.

nejchudší. Nebál se ani komunistické zločiny ani mafiánských praktik. Přestože byl na něj spáchán atentát, pokračoval v boji proti zlu až do konce svého života, kdy ještě vyjádřil jasný nesouhlas k připravované válce v Iráku. Bohužel jeho stanovisko nebylo vyslyšeno a podobně jako při první světové válce, taktéž odmítané papežem Piem X., i císařem Karlem, ničí tato válka celé národy a jejich země dodnes. Přesto však Evropa vděčí Janu Pavlu II., za porážení komunistické nadvlády na jejím území, neboť právě z Polska se po volbě slovanského papeže začal šířit nebojácný a pokojný politický odpor proti totalitní diktatuře Moskvy. Kdo bude dalším pokračovatelem v boji za lidská práva, svobodu a důstojnost se jistě ukáže časem, ale téměř jisté je, že to bude opět někdo s dobrou výchovou a mravním základem, spočívajícím v nekompromisním hledání dobra nejen pro sebe, ale i pro druhého v duchu víry, naděje a lásky.

2.4 Antisociální osoby vychované v rozporu s křesťanskými zásadami

Křesťanské zásady spočívající v lásce k Bohu a k bližnímu ne vždy nacházely dobrou půdu v rodinách na evropském kontinentu, který se po staletí hlásil ke křesťanskému náboženství. Křesťanství nelze implantovat svrchu jako nějakou doktrínu či společenské právo, ale jako dobrovolnou nabídku způsobu života, kde platí jakési nadpřirozené, až nepochopitelné, pravidlo či rada deklarovaná samotným Kristem: „Milujte své nepřátele a dobře číňte těm, kteří vás nenávidí.“ (Lk 6,27) Pokud budeme považovat tento výrok za zcela charakteristický pro křesťanství a jako výchozí bod k posouzení úrovně člověka hlásícího se ke křesťanství, výrazně se nám sníží procento oněch pravých křesťanů, kteří se láskou k nepříteli vyznačovali. Patří mezi ně například již zmíněný Jan Pavel II., který navštívil svého „vraha“ Ali Agcu ve vězni a odpustil mu jeho zločin. Avšak lidé vychovávaní v údajně křesťanské společnosti 19. století jako např. Karel Marx, Adolf Hitler, Lenin či Stalin láskou k nepřátelům nejen že nevynikali, ale naopak vůči nim vedli nekompromisní krvavý boj. Nemluvíme již tedy o osobách křesťanských se silným sociálním cítěním, ale o osobách s opačnou orientací, tedy osobách protisociálních nebo-li antisociálních. Podle definice výraz *antisociální* znamená „nepřátelský, se záporným postojem ke druhým lidem, škodící společnosti chováním, které se ostře vymyká běžným společenským normám“.¹³⁰ S tím souvisí i *porucha osobnosti disociální*, což je „vážná nerovnováha mezi chováním a společenskými normami spolu

¹³⁰ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. 49 s.

s nezájmem o city druhých, trvalým postojem nezodpovědnosti a bezohlednosti vůči společenským normám, pravidlům a závazkům, neschopností udržovat trvalé vztahy, neschopností poučit se ze zkušeností, neschopnost pociťovat vinu s výraznou tendencí svádět vinu na druhé atd.¹³¹ Jak vznikají takové poruchy osobnosti a čím jsou podmíněny, zkoumají psychologové již řadu let. Jedním z logických vysvětlení je přítomnost hrubého násilí ve výchově dítěte, fyzické i psychické týraní, citový chlad rodičů, jejich nezájem, odmítání dítěte a jeho zavrhování. Tyto deprivací prvky pak v dítěti vyvolávají negativní pocity, pomstychtivost, násilí a nenávisť vedoucí v dospělosti až k delikventnímu chování včetně zabíjení lidí. V následujících podkapitolách se blíže seznámíme se dvěma takovými osobami, které velice silně negativně zasáhli do společnosti, v níž žili.

2.4.1 Stalin

Josif Vissarionovič Stalin je považován za nejkrvavějšího diktátora 20. století,¹³² který pravděpodobně v historii lidstva nemá obdoby. Dodnes se přesto těší oblibě řady jeho příznivců, kteří v něm vidí velikého obdivuhodného muže i zachránce. Jeho hrůzné činy s milióny vyvražděnými oběťmi na území Ruska po dobu jeho vládnutí dokazují zřůdnost ještě větší, než kterou páchal Hitler. Ten je anglickým historikem I. Kershawem považován za pouhou kopii zloducha, zatímco Stalin je přímo originálem.¹³³ Kde se vzala tak velká zloba jednoho muže, nám jistě osvětlí období jeho dětství a s ním spojená rodičovská výchova.

Stalinova výchova byla provázena jasnými násilnickými prvky obou rodičů. Jeho otec byl alkoholik a velmi agresivní člověk. Svého syna a svoji manželku brutálně bil, a to i v přítomnosti chlapce, což mohlo podle životopisce Tuckera vést k vypěstování Stalinovy neurotické osobnosti.¹³⁴ Strach, úzkost a pocit osamocení v nepřátelském světě vyvolaný násilím otce, mohl syna dovést k vytvoření si idealistické představy o sobě samém, kterou přijme za skutečnou a stále více a více se zaměřuje na vyzkoušení svého vymyšleného já v!

¹³¹ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. 429 s.

¹³² PACNER, K. Umíral sám, okolo něj se bojovalo o moc. Před 62 let zemřel Stalin. *Technet. idnes* [online]. 2015 [cit. 6. březen 2015]. Dostupný z WWW: <http://www.technet.idnes.cz/stalin-umrti-62-let-03r-vojenstvi.aspx?c=A150305_111906_vojenstvi_mla>.

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ BULLOK, A. *Hitler a Stalin – paralelní životopis*. Plzeň: Mustang, 1995. 23s.

akci se snahou přimět i ostatní k uznání svého já za reálné.¹³⁵ Zde vidíme rozvíjející se patologické rysy poruchy osobnosti způsobené nadměrným násilím ve výchově. Sám Stalinův spolužák popisuje následky tohoto týrání slovy: „Nezasloužené a kruté bití udělalo z chlapce stejně tvrdého a bezcitného člověka, jakým byl jeho otec. Protože všichni lidé, kteří měli moc nad jinými, mu připadali stejní jako jeho otec, velice záhy si vypěstoval pocit pomstychtivosti vůči těm, kteří stáli nad ním. Od samého dětství se realizace myšlenek na odplatu stala cílem, jemuž podřídil všechno.“¹³⁶ Ze vztahu s otcem si Stalin vypěstoval tvrdost, nenávisť a vzdor vůči autoritám,¹³⁷ který se stal jeho jakýmsi životním programem. Stal se rebellem, zločincem, teroristou, později tyranem a diktátorem, až se stal nakonec největším masovým vrahem všech dob. Tímto způsobem se vyrovnával s nespravedlností a brutalitou, se kterou se setkat u svého otce, jehož chování snášel s hořkým vztekem, ale ducha si zachovával nezlomeného.¹³⁸ Čekal na odplatu. Násilné otcovy tresty bez lásky tak jednoznačně vedly k pokračování násilí u syna v ještě daleko větší míře, podporované neustálou touhou po pomstě a potrestáním zla nikoli na otcovi, ale na všech, kteří se projevovali zrovna tak špatně. Začarovaný kruh zla tak již neměl jinou možnost, než se stále zvětšovat a jakoby pohlcovat větší a větší prostor. Mohli bychom zde uvést paralelu mezi křesťanský vychovaným Janem Pavel II., a nekřesťanskou výchovou u Stalina. S jakou mírou přijímal otcovskou lásku Karel Wojtyła, kterou potom ještě ve větší míře předával světu jako papež, tak stejně i brutální násilí páchané Stalinovým otcem přerostlo v enormní rozměry světového diktátora.

Přestože matka se vůči svému synovi chovala údajně s láskou a pomáhala mu, měla i ona pravděpodobně podíl na jeho destruktivní výchově. Její utkvělou představou bylo, aby se její milovaný syn stal knězem. On ale vůbec nevěřil ani v posmrtný život¹³⁹ a pobyt v semináři se pro něj stal dalším místem utrpení. Přestože však nabyté vzdělání mu jistě později pomohlo v jeho politickém vzestupu, v řízení lidí a propagandě. Nemůže však zde být ani řeč o nějaké „křesťanské výchově“, byť se jednalo o kněžský seminář, nebyl zde totiž veden v duchu svobody k lásce k Bohu a bližním, nýbrž k vynucené náboženské výchově, kterou zcela nepřijímal. Na místo ní projevoval zájem o marxismus, socialismus a třídní boj, kterému se zcela oddal. „Toto učení ho přitahovalo psychologicky i racionálně,

¹³⁵ BULLOK, A. *Hitler a Stalin – paralelní životopis*. Plzeň: Mustang, 1995. 23s.

¹³⁶ CARL, J. sec. cit. In BULLOK, A. *Hitler a Stalin – paralelní životopis*. Plzeň: Mustang, 1995. 16 s.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ BULLOK, A. *Hitler a Stalin – paralelní životopis*. Plzeň: Mustang, 1995. 24 s.

protože vyhovovalo jeho dominantním, ale ničujícím emocím nenávisti a nesnášenlivosti, jež se měly ukázat jako silná stránka Stalinovy povahy.¹⁴⁰ Ze semináře byl samozřejmě vyloučen. Krvavý boj proti nepříteli se stal jeho životním krédem, kde problémy řešil tím nejbrutálnějším způsobem: „Smrt řeší všechny problémy. Kde není člověk, není ani problém,“ tvrdil. Svými výroky tedy stojí Stalin zcela v protikladu Kristovu učení o lásce, a to konkrétně o lásce k nepřítelům. Můžeme vidět, že i člověk přítomný několik let v kněžském semináři nemusí vůbec nic pochopit ani přijmout z křesťanského učení a naopak se stane jeho hlavním odpůrcem. Existuje zde totiž pořád lidská svoboda, která umožňuje člověku volit si mezi dobrem a zlem a tuto volbu udělá nakonec vždy každý sám za sebe.

2.4.2 Olga Hepnarová

Šokující příběh mladé dívky z období sedmdesátých let se v současné době stal opět aktuálním. V únoru roku 2015 došlo ve slovácké obci Uherském Brodě k bestiálnímu masakru a psychologové v těchto případech spatřují jistou podobnost. Před čtyřiceti lety najela v Praze dvaceti dvouletá mladá dívka úmyslně do lidí stojících na zastávce a způsobila tak smrt osmi lidí. Celá událost byla později pečlivě zmapována a podíleli se na jejím objasnění odborníci z řad psychologů, psychiatrů, soudních znalců, předních kriminalistů i tehdejších politických reprezentantů, kteří se snažili potvrdit nebo vyvrátit politický podtext. Případ byl monitorován i tehdejší mocenskou složkou Státní bezpečnosti. Událost se stala v roce 1973, a toto datum nebylo příliš vzdáleno událostem roku 1968, kdy naše země byla obsazena „spojeneckými vojsky“. Aby se předešlo jakýmkoliv spekulacím, měl tento případ nejvyšší prioritu.

Tato tragická událost neměla v tehdejším Československu obdoby. Z dnešního hlediska a zkušeností by se tento čin mohl kvalifikovat jako teroristický, vzhledem k tomu, že nebyl zaměřen proti jednotlivci, ale proti skupině obyvatel, konkrétně podle slov pachatelky proti celé společnosti. Analyzovat tento skutek a hledat příčiny bylo úlohou těchto výše zmiňovaných odborníků, avšak zamyslíme-li se nad danou problematikou, vycházejí i po létech nové kontexty této události. Pachatelka chtěla dle svých slov potrestat celou společnost za celoživotní trýzeň, které se jí dostávalo doma, ve škole, ve

¹⁴⁰ BULLOK, A. *Hitler a Stalin – paralelní životopis*. Plzeň: Mustang, 1995. 25 s.

zdravotnickém zařízení, v práci, na ulici a vůbec mezi všemi lidmi. Svým činem vykonala „popravu“ nad společností, o níž napsala: „Já, Olga Hepnarová, oběť vaší bestiality, odsuzuji vás k trestu smrti přejetím a prohlašuji, že za můj život je x lidí málo.“¹⁴¹

Ve své písemné výpovědi vysvětluje jako hlavní důvod svého zločinu to, že byla společností i jednotlivci soustavně týrána a ponižována. Rozepisuje se nad detaily svého dosavadního života, kde uvádí rodinné poměry - otec byl bankovní úředník v důchodu, matka zubařka, sestra knihařka, popisuje zde vztah rodičů k ní samotné. Vyhodnocuje v! dětství negativní vztah spolužáků k její osobě a následné problémy týkající se jejího ponižování a obtěžování okolím. Rozepisuje se nad stavem jejich rodiny, o násilném vztahu otce vůči ní, který ji podle jejích slov mnohokrát brutálně bil. Zastání nenachází ani u prarodičů, kteří bití zcela schvalovali, konkrétně babička se na tomto násilí také aktivně podílela, jak sama uvádí: „Důtky. Oba mne bili důtkami hlava nehlava. Když šlo o předem slíbený trest, obnažili mne a řezali na holý spodek těla. Bolelo to a měla jsem modřiny. Jsou to podle mne sadisté.“¹⁴² Na základě těchto „výchovných metod“ se Hepnarová vnímala jako černá ovce rodiny, zcela osamělá, bez přátel, jako duševní a „sexuální mrzák“ neschopna navázat plnohodnotné vztahy, v naprostém zoufalství.¹⁴³ Zmiňuje v! dospívání pokus o sebevraždu spolykáním léků a následnou hospitalizaci na psychiatrické klinice, kde byla, jak uvádí, od pacientů vylákána do sprch a zbita do krve. To vše a jiné zážitky prožívala v dětství a dospívání. Nebylo toho málo a je jisté, že tyto zkušenosti zanechaly na jejím zdraví a prožívání světa kolem ní tragické následky.

Hepnarová však nechtěla odejít ze světa sama, ale přála si zanechat společnosti vzkaz a pomstu. Odhadla, že „v budoucnu budou lidé dobrovolně odcházet ze světa spolu s jinými lidmi, tedy částí společnosti, jež je nesporně hlavním viníkem sebevražd,“¹⁴⁴ čímž předznamenala pozdější tragédii vraždícího nespokojeného muže v Uherském Brodě, který spolu se sebou taktéž sprovodil ze světa osm lidí. Paradoxně tyto dvě „oběti společnosti“ svým zločinem samotnou společnost nijak nevylepší, nepomáhají, ani ji nebudují. Naopak, přispívají k jejímu zhoršení, poškození a zohavení. Tak, jak se choval otec Hepnar ke své dceři v uzavřeném prostoru jejich domu, tak ona pokračovala v brutalitě jeho chování na veřejnosti. Jak vychovával otec dceru, tak dcera „vychovávala“

¹⁴¹ CÍNEK, R. *Olga Hepnarová zabijela, protože neuměla žít*. Praha: Nakladatelství XYZ, 2010. 117s.

¹⁴² CÍNEK, R. *Olga Hepnarová zabijela, protože neuměla žít*. Praha: Nakladatelství XYZ, 2010. 210s.

¹⁴³ Tamtéž. 217s.

¹⁴⁴ Tamtéž. 238s.

společnost. Tělesné tresty ve výchově dcery nevedly k její nápravě, stejně jako její pomsta společnosti nijak nepomohla. Zlo zase jenom plodí zlo. Hepnarovi nevěřili v lásku a láska nebyla přítomna v jejich domově. Nevěděli, že zlo se přemáhá dobrem. Podle Hepnarové lidé byli, jsou a budou zlí a „žádný Ježíš Kristus to trvale nezmění.“¹⁴⁵ Sama se pasovala do role Boha, když prohlásila: „Jsem Bůh svého osobního práva na pomstu.“¹⁴⁶ Proto trestala a zabíjela zcela nevinné lidi na ulici, kteří s jejím utrpením neměli vůbec nic společného. Nelogičnost zla potvrzuje logiku dobra, které v Kristu vrací lidstvu schopnost odpuštění.

2.5 Biblický odkaz výchovy z pohledu historie a naší kultury

Naše česká kultura se začala výrazně rozvíjet s příchodem Cyrila a Metoděje na Velkou Moravu v roce 863, kdy tito učenci přinesli zatím velmi primitivnímu národu Slovanů vzdělanost v podobě přeložené Bible a vytvořeného pro něj nového písma. Tento počín byl v Evropě zcela revoluční, neboť se doposud nikdo z barbarských kmenů nemohl chlubit touto „novinkou“. Cyril s Metodějem byli za své počínání označeni některými teology za kacíře a museli své učení obhájit v Římě. To se jim podařilo a papež Hadrián II., nechal dokonce staroslovanské liturgie slavnostně sloužit v římských bazilikách. Metoděje jmenoval arcibiskupem na Moravě, čímž získala Velkomoravská říše samostatnost. Čelila však odporu Franků, vnitřním rozporům, až byla nakonec zničena Maďary. Duchovní odkaz Velké Moravy však již před tím přenesli do Čech Přemyslovci v osobě Bořivoje a jeho manželky Lidmily, kteří na svém sídelním hradě v Praze nechali zbudovat kostel Panny Marie a na svém území šířili křesťanství. Nejvíce se o rozvoj nově se rodícího náboženství zasloužil jejich vnuk kníže svatý Václav, dále jeho neteř ctihodná Mlada, která vymohla v roce 965 zřízení biskupství v Praze a stala se abatyší prvního ženského benediktýnského kláštera u nás. V jejích šlépějích pokračovala další Přemyslovna Svatá Anežka Česká, která se taktéž vzdala královských poct a následovala příklad chudoby Svatého Františka z Asissi v nově založeném klášteře Klarisek v Praze.

Do 14. století můžeme vidět v Čechách obrovský rozmach křesťanských hodnot propagovaný těmi nejvznešenějšími a nejvýše postavenými reprezentanty českého národa

¹⁴⁵ CÍNEK, R. *Olga Hepnarová zabíjela, protože neuměla žít*. Praha: Nakladatelství XYZ, 2010. 237s.

¹⁴⁶ Tamtéž.

z řad knížat či králů, k nimž se samozřejmě řadí i velikán evropského formátu Karel VI. V jeho osobě jakoby vrcholí český duch nábožnosti, vzdělanosti, mystiky a pokroku. Novou Prahu začal budovat podle vzoru Nového Jeruzaléma z knihy Zjevení Svatého Jana, ve stejné inspiraci nechal zhotovit úchvatnou svatováclavskou královskou korunu s uloženým trnem z Kristovy koruny v jejím křížku, postavil hrad Karlštejn se zlatě se třpytící kaplí Sv. Kříže obsahující sto třicet mistrovských obrazů světců a světic, či nechal zhotovit velkou mozaiku posledního soudu na Zlaté bráně u chrámu Sv. Víta. Toto nedávno restaurované nadčasové dílo ukazuje působivý biblický výjev nebeského ráje a zavržení v pekle jako konečnou odplatu Boha reprezentovaného v podobě Krista Krále a Soudce na konci světa.

Výtvarná znázornění v kostelích a chrámech plnila v naší kultuře po celá staletí funkci jakési „bible chudých“, kdy se prostřednictvím obrazů a soch prostý a mnohdy negramotný český lid seznamoval s biblickými pravdami a křesťanským učením. Vizualní vyobrazení je totiž mnohdy snazší a někdy i výstižnější forma sdělení než složitě psaný text. Mniši, učenci a umělci, kteří studovali knihy a vnímali krásu a harmonii přírody potom srozumitelnou formou předávali biblická sdělení obrazovým vyjádřením dalším recipientům. V našem kulturním prostředí mělo a má náboženské vyobrazení své nezastupitelné místo. Od dob Cyrila a Metoděje, kteří přinesli byzantskou kulturu s ikonami zobrazující Matku Boží jako symbol víry, ochrany, mateřství až po lidovou tvořivost českého a moravského lidu vzniklo na našem území mnoho křesťansky motivovaných uměleckých děl včetně prostých náboženských obrázků pro běžnou denní potřebu. Pro nás je tento fakt důležitý z pohledu výchovy dětí i celé společnosti.

Ještě na začátku dvacátého století byla naše kultura zcela prodchnuta náboženským duchem. Až teprve s příchodem první republiky se začal stát sekularizovat a křesťanství jakoby oddělil na vedlejší kolej. Do roku 1918 však bylo zcela běžné, aby v dětských knihách existovaly propojené světské a náboženské motivy. Svědčí o tom například obrázková kniha s říkadly od Máni Fischerové-Kvěchové s názvem Naším dětem vydané v Praze roku 1916. Jasně se zde prolínají obyčejné říkanky jako Vařila myšička kašičku či Kolo, kolo mlýnský s písní Tisíckrát pozdravujeme Tebe, Ó Matičko Krista Ježíše nebo Narodil se Kristus Pán. U jedné ukolébavky neleze ani rozdělení na světskou a náboženskou vymezit, neboť jsou tyto dvě složky zcela prodchnuty: „Spi děťátko spi,

zamhuř očka svý, Pán Bůh bude s tebou spáti, andělíci kolébati, spi děťátko spi!¹⁴⁷ Barevné ilustrace knihy pak překvapivě dokládají silný křesťanský prvek přítomný v běžných vesnických příbytcích s kropenkami, obrázky svatých na zdech, talířích či skříních. Závěrečná básnička celé dětské knihy je výstižná pro samotné téma této diplomové práce. Ukazuje dítěti pouze dvě možné cesty: „Nebe, peklo, ráj kam tě duše dám. Do nebička, do peklíčka šupy, šupy tam!“¹⁴⁸ Již malé batole sedící na klíně matky bylo v útlém věku seznámeno s biblickým existencionálním rozměrem života a smrti, kdy se jedná o budoucnost jeho duše, o níž sám on rozhoduje. Nebe jako odměna za dobro, peklo jako odplata za páchané zlo. Nebe je v knize vyobrazeno v podobě domácího příjemného prostředí zalitého zlatou září, kterému vévodí Matka Boží s malým Ježíškem na rukou – výjev dítěti dobře známý a blízký. Peklo naopak šlehá plameny a černá rohatá postava s vidlemi posílá zdrcené dítě přímo do jeho chřtánu. Krvácející probodené srdce vystihuje zničenou lásku nabízenou Bohem. Podobně takto vnímali i první obyvatelé Prahy svatovítskou mozaiku Posledního soudu. Jakoby chtěl král Karel VI., zanechat své zemi natrvalo odkaz Bible, kde Ježíš prohlašuje: „Já jsem cesta, pravda i život“. (Jan 14,6) A staví člověka před volbu rozhodnutí: „Kdo věří ve mne, i kdyby umřel, bude žít. A každý, kdo žije a věří ve mne, neumře navěky. Věříš tomu?“ (Jan 11,25.26)

¹⁴⁷ FISCHEROVÁ-KVĚCHOVÁ, M. *Našim dětem*. Praha: nakladatelství B. Kočí, 1916. 37s.

¹⁴⁸ Tamtéž. 51 s.

3 EXTRÉMNI TRESTY, TÝRÁNÍ A TRESTNÁ ČINNOST

Trestání dětí může mít svá velká rizika přesahující rámec výchovy a spadající do trestné činnosti. Z těchto důvodů je v této diplomové práci i prostor pro vážné upozornění na nebezpečné tresty, které dítěti ubližují, zraňují ho na těle i na duši a mohou mu přivést i smrt. Kromě tohoto tragického konce, kdy u nás je ročně asi padesát dětí rodiči přímo zavražděno,¹⁴⁹ má týrání a ubližování na zdraví způsobené vychovateli nedozírné následky. Poruchy se pak objevují v rovině psychologické i sociální. Mnoho dětí má po týrání trvalé následky tělesného postižení nebo duševního poškození v oblasti intelektové, např. při úrazech hlavy nebo emoční, které vyžadují komplexní péči zdravotní, sociální, nápravně-výchovnou a neobejdou se mnohdy ani bez odborné psychologické péče.¹⁵⁰ Ani však po absolvování všech pomocných intervencí není optimální náprava zaručena. Přesto je však nezbytná jako kompenzace příkoří, kterého se nevinnému a bezbrannému dítěti dostalo z pozice nezodpovědného dospělého, který ho měl vychovávat a ne zničit.

Problematikou týraných dětí se zabývají odborníci posledních třicet let poté, co na tento jev upozornil pediatr Kempe z USA, když v roce 1962 popsal syndrom bitého dítěte (Battered Child Syndrome). Později hlubší a širší vnímání násilí na dětech přineslo označení Child Abused (zneužitá dítě), k němuž se přidalo i pasivní týrání v podobě neposkytování emočních, tělesných a psychických potřeb pod názvem Child Neglect (zanedbávání dítěte), až se nakonec v roce 1992 ustálilo označení pro syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte Child Abused and Neglect pod zkratkou CAN. Podle definice Rady Evropy se pod syndromem CAN zahrnují „jakékoli vědomé nebo nevědomé aktivity, jichž se dopouští dospělý (rodič, vychovatel, jiná osoba) na dítěti a jejichž následkem dochází k poškození zdraví a zdravého vývoje dítěte.“¹⁵¹

Důležitým mezníkem ve vývoji práv dítěte na ochranu jeho života a zdraví byl rok 1989, kdy Valné shromáždění OSN slavnostně přijalo Úmluvu o právech dítěte, zavazující jednotlivé země k ochraně dětí před násilím, zneužíváním a zanedbáváním. Pro tehdejší ČSFR začala Úmluva platit rokem 1991 a později v roce 1993 přešla její platnost na oba nástupnické státy. Úmluva vyházi ze základních potřeb dítěte, podle nichž formuluje práva dítěte a zastává přesvědčení, že dítě je lidská bytost se stejnou hodnotou jako dospělý

¹⁴⁹ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém*. Praha: Portál, 2000. 9 s.

¹⁵⁰ LANGMEIER, J. a kol. *Dětská psychoterapie*. Praha: Portál, 2010. 311 s.

¹⁵¹ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. 636 s.

člověk. Jedná se o revoluční počín v přístupu k dítěti a jeho právům, kterým se lidstvo výrazně posunuje k hlubšímu, pravdivějšímu a zralejšímu pojetí lidskosti.

3.1 Tělesné tresty a fyzické týrání

Doktorka Vaníčková ve své knize *Tělesné tresty dětí* ukazuje nebezpečné úskalí používání tělesných trestů ve výchově, neboť jako lékařka vnímá v této oblasti evidentní ubližování na zdraví dítěte a jeho životě. Je zcela zastáncem výchovy bez bití. V našem kulturně-sociálním prostředí se jistě jedná o boj s větrnými mlýny, neboť zde pořád platí jedno z oblíbených výchovných hesel: „Škoda každé rány, která padne vedle“. Jakoby výchova bez bití byla něčím špatným nebo dokonce škodlivým. Odstranit násilí ve výchově tak bude jistě náročný proces, ale je potřeba s ním začít, i když společnost si své „právo na bití“ nechce nechat vzít.

Vaníčková dále tvrdě zdůrazňuje výčet všech možných a stále používaných forem tělesných trestů „páchaných“ na dětech. Je to „pohlavek, facka, políček, výprask rukou, výprask předmětem, výprask na holou, kopanec, rána, rána pravitkem nebo ukazovátkem, odhození, třesení praštění hlavou o zeď, tahání až vytrhávání vlasů, kroucení ušním boltcem, úder knihou nebo klíči do hlavy, škrcení, stoj na hanbě v předpažení, kroucení ruky, píchání špendlíkem, přivazování ke stolu nebo stromu, svazování končetin, zalepování úst leukoplasty, ponořování rukou do horké nebo ledové vody.“¹⁵² Přítomnost všech těchto násilnických projevů dospělých vůči dětem vypovídá spíše o jejich nespoutané agresi než o výchovné dovednosti. Matějček považuje tělesný trest vždy za „profesní selhání“ a vyzývá ty, kdo nepřiměřeně své děti trestají, aby neprodleně vyhledali odbornou pomoc, neboť „fyzické ubližování dítěti je trestné a vztahuje se na rodiče, stejně jako na kohokoliv jiného.“¹⁵³ Dále dětský psycholog vysvětluje, že neexistuje jasná hranice, kdy se jedná ještě o „výchovný zásah“ a kdy už začíná krutost.¹⁵⁴ Rozdíl mezi plácnutím dítěte přes ruku a bitím gumovou hadicí však bude spočívat právě v přítomnosti krutého ubližování. Proto je nezbytné pokusit se jasně specifikovat, co je to *týrání*, neboť právě ono je v naší legislativě považováno za trestný čin. Výchova s používáním fyzických i psychických trestů tak může již spadat do oblasti trestněprávní. To si však asi mnozí

¹⁵² VANÍČKOVÁ, E. *Tělesné tresty dětí*. Praha: Grada Publishing, 2004. 31 s.

¹⁵³ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém*. Praha: Portál, 2000. 94 s.

¹⁵⁴ Tamtéž. 91 s.

rodiče neuvědomují a právo tělesných trestů si chtějí udržet za každou cenu. Netuší však, že se v jejich výchově může jednat už o týrání, které je i podle současné legislativy trestné. Následující podkapitoly proto vysvětlí definice týrání.

3.1.1 Definice tělesného týrání

Tělesné týrání je odborně definováno jako „tělesné ublížení anebo nezabránění ublížení či utrpení dítěti, včetně úmyslného otrávení nebo udušení dítěte, a to tam, kde je určitá znalost nebo důvodné podezření, že zranění bylo způsobeno anebo mu vědomě nebylo zabráněno.“¹⁵⁵ Vaníčková vysvětluje, kdy se běžný tělesný trest již stává týráním: „Dochází-li k potrestání za pomoci předmětu, je-li bití směřováno na citlivé části těla (hlava, břicho, oblast genitálií, plosky a dlaně), nebo také tehdy, zůstávají-li na těle po ranách stopy (modřiny, škrábance, apod.)“¹⁵⁶ A konečně Průcha týrání v nejužším smyslu popisuje jako „zacházení s dítětem, které vede z hlediska právního k lehké nebo těžké újmě na zdraví, popř. až k usmrcení.“¹⁵⁷

Z výše uvedených definic vyplývá, že u tělesného týrání je ohroženo zdraví i lidský život samotného dítěte, které již svojí podstatou potřebuje být chráněno. O to je horší, že se týrání převážně dopouštějí vlastní biologičtí rodiče nebo pěstouni v náhradní péči a patří mezi ně i vychovatelé včetně učitelů. Těžištěm tělesného týrání je nezvládnutelná a nadměrná agrese rodičů a ostatních osob.¹⁵⁸ Dítě není vinné za týrání, vina je vždy na vychovatelích.

3.1.2 Znamky fyzického týrání a jeho formy

Velké riziko používání tělesných trestů spočívá právě v jeho úzké hranici s ublížením na zdraví. Nezvladatelná agrese dospělého se na malém bezbranném dítěti může projevit hrozivým, drastickým až fatálním způsobem. V knize *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě* popisují její autoři šokující příběhy týraných dětí u nás, kde na fotografiích odhalují brutální způsoby bití, ubližování na zdraví až smrt dětí způsobenou

¹⁵⁵ HANUŠOVÁ, J. *Násilí na dětech - syndrom CAN*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 7s.

¹⁵⁶ VANÍČKOVÁ, E. *Tělesné tresty dětí*. Praha: Grada Publishing, 2004. 33 s.

¹⁵⁷ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2001. 318 s..

¹⁵⁸ DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. a kol. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha : Grada Publishing, 1995. 41 s.

rodičem. Můžeme vidět ubodané dítě nůžkami do krku, zlomeninu spánkové kosti po nárazu hlavy na hranu postele, zlomeninu krční páteře po úderu do hlavy, poraněná játra po úderu do břicha, rýhu vzniklou škrčením, krevní podlitiny po celém těle včetně obličeje atd. Pokud budou dovoleny fyzické tresty i nadále, budeme se jistě s podobným případy bohužel setkávat pořád, neboť bití, úder, tedy fyzický trest je pro rodiče dovolen a oni ho považují za správný.

Odborná literatura fyzické týrání rozděluje na aktivní a pasivní, kde aktivním chápeme všechny akty násilí na dítěti včetně záměrného opomenutí péče o dítě, které vyústí v jeho poranění nebo smrt.¹⁵⁹ K týrání dětí patří i následná poranění, která vznikly v důsledku bití, popálení, opaření, trestání a selhání ochrany dítěte před násilím. Tělesná poranění pak mohou být otevřená nebo zavřená. Otevřeným poraněním rozumíme porušení kůže, sliznice či orgánu, doprovázené krvácením vnějším i vnitřním, které může být způsobeno ranami od oděrek, přes rány řezné, sečné, bodné, tržné, zhmožděné až po rány střelné. Týkají se hlavy, těla i vnitřních orgánů. Z těchto důvodů by při výchově neměly být používány žádné nástroje ani pomůcky k tělesným trestům, neboť vedou k nežádoucímu ubližování dítěte na jeho zdraví.

Zavřená poranění poškozují tkáň a orgány tupým násilím bez porušení kůže a patří k nim otřesy, pohmoždění, poranění svalů, šlach, nervů, cév, kloubů, kostí, míchy a nitrobřišních orgánů. **Poranění hlavy bývá nejčastější příčinou smrti u týraných dětí a významnou příčinou chronických neurologických potíží.**¹⁶⁰ Uvážíme-li dovolené tělesné tresty vztahující se k hlavě jako jsou facky a pohlavky a víme, že není definována míra pohlavku, který ještě neublíží dítěti, rána po hlavě, která již způsobí vnitřní poškození mozkových částí a úder do hlavy, který způsobí dítěti smrt, je tedy zcela evidentní, že bychom měly ve výchově tělesné tresty na hlavě zcela vynechat a legislativně je i zakázat.

Mezi příznaky fyzického týrání kromě výše jmenovaných poranění, které neodpovídají běžným dětským úrazům, patří i další jevy upozorňující na týrání dítěte. Je to neschopnost rodičů vysvětlit příčiny zranění, neochota dítěte mluvit o těchto zraněních,

¹⁵⁹DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. a kol. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha : Grada Publishing, 1995. 41 s.

¹⁶⁰ Tamtéž. 44 s.

neochota dítěte svlékat se, strach dítěte ze styku s rodiči, útky z domova, agresivita, neschopnost běžné komunikace, nedůvěra k dospělým, k novým věcem atd.¹⁶¹

3.2 Psychické týrání a duševní násilí

Psychické týrání je mnohem složitější téma, než týrání fyzické, neboť není tak jasně viditelné a snadno objevitelné. Výzkumy dokonce potvrzují, že facka či jiný mírnější tělesný trest je pro dítě dokonce více přijatelný, dochází-li po něm rychle k obnově vztahu a přívětivější komunikaci, než dlouhodobé duševní násilí ze strany rodiče, který nedokáže dítěti odpustit a svým zavrhováním a odmítáním ho dlouze trestá.¹⁶² Zda-li je bolestivější rána do zad, nebo jedovaté slovo bodající přímo do srdce, je otázka jistě diskutabilní, avšak zůstává pravdou, že rány na duši zůstávají mnohdy bolestivé po celý život. Přidávají-li se k nim i další psychická zranění a životní strádání, není potom divu, že se z takového člověk stává „uzlíček problémů“ s neurózami a depresiemi, který může přerůst nakonec až v „časovanou bombu“. Letošní rok 2015 je čtyřicátým výročím popravy Olgy Hepnarové, která se svým hrůzným vražedným činem chtěla zapsat do dějin jako mstitelka trestající společnost za její bestialitu, lynčování, bití, urážení, napadání, pomlouvání kopání atd. páchané podle jejích slov na její osobě. Je zajímavé, že se podobná situace tento rok opět zopakovala v Uherském Brodě, kdy samostatně střílející útočník taktéž usmrtil osm nevinných lidí jenom proto, že se cítil dlouhodobě společností a úřady šikanován. Z těchto příkladů vyplývá, že je nezbytně nutná pomoc všem psychicky utlačovaným a duševně strádajícím, protože jejich problém může neblaze dopadnout i na druhého. Násilí plodí zase jen násilí.

Pro psychicky týrané však existuje odborná pomoc v oblasti jakési „duševní rehabilitace“, kdy prostřednictvím dlouhodobé psychoterapie dostává se postiženému útěchy a porozumění, učí se odpustit, vyrovnal se s minulostí a čelit životním problémům tak, aby mohl žít řádný a spokojený život. Proto je potřeba týraným lidem rozumět a poskytnout jim to, co ke své léčbě a nápravě opravdu potřebují. Pokud však psychicky týrají své dítě rodiče a ničí tak jeho osobnost, o čemž mnohdy ani sami nevědí, nemůžeme od nich čekat nějakou nápravu. Výsledky jejich „výchovy“ se projeví až během dospívání

¹⁶¹ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2001. 256 s.

¹⁶² ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007. 255 s.

a dospělosti, kdy teprve potom mohou sami týraní začít hledat odbornou pomoc. Rodiče totiž o své „dobré“ výchově nepochybuji a za špatné chování či jiné problémy si „samozřejmě“ dítěte může samo. Je tedy nezbytné na tomto poli odborně pracovat pomocí výzkumů a osvěty a snažit se včasnou intervencí v násilnických rodinách předcházet násilí, které by potom jejich potomci páchali na veřejnosti ve společnosti.

3.2.1 Definice psychického týrání

Podle Zdravotní komise Rady Evropy z roku 1992 „psychické týrání zahrnuje chování, které má vážný negativní vliv na citový vývoj dítěte a vývoj jeho chování. Může mít formu slovních útoků na sebevědomí dítěte, opakovaného ponižování dítěte, jeho odmítání či zavrhování.“¹⁶³ Psychické týrání je doprovázeno stálými konflikty v rodině, projevuje se vyvoláváním pocitů strachu, pocitem viny a násilnou izolací.¹⁶⁴

Dítě je poškozováno psychickým týráním v jeho pozitivním vývoji a osobnostním růstu, v rozvoji schopností a dovedností. Snižuje jeho zdravé sebevědomí, snižuje jeho důvěru v sebe a zvyšuje závislost na druhých. Jedná se o zcela nežádoucí jev v pozitivní a efektivní výchově dítěte.

3.2.2 Znaky psychického týrání a jeho formy

Psychické týrání se projevuje nadměrnými nároky na dítě, které neodpovídají jeho věku ani individuálním možnostem a nadměrnou kritičností vůči dítěti, jehož přirozené chování je pokládáno za nevhodné.¹⁶⁵ K týrání patří ponižování snižující lidskou důstojnost, nadávky, často i vulgárních, citové vydírání, zastrasování, podrážování sebedůvěry a sebevědomí, podceňování, vyhrožování, ale i nezájem a nevšímání si dítěte. Se stále rostoucím počtem rozvodů roste i množství psychicky týraných dětí, neboť právě rozvody, kdy se rodiče „přetahují“ o dítě jsou jednou z hlavních příčin duševního týrání. Dítě potřebuje cítit lásku, potřebuje ji vidět a žít ve své rodině, u svých rodičů, od nichž se

¹⁶³ Psychické týrání. *Záchranný kruh* [online]. 2015[cit. 27. února 2015]. Dostupný z WWW: <<http://www.zachranny-kruh.cz/pro-verejnost/kriminalita-rizikove-chovani/tyrane-deti/psychicke-tyrani.html>>.

¹⁶⁴ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. 636 s.

¹⁶⁵ LANGMEIER, J. a kol. *Dětská psychoterapie*. Praha: Portál, 2010. 311 s.

pak učí samotným mezilidským vztahům. Není-li v samotné rodině láska a dobré porozumění, nemůžeme ho ani čekat od dítěte. Psychické strádání a s ním spojená i trýzeň vyplývá z naplňování vyšších lidských potřeb podle Maslowovy pyramidy, jako je potřeba lásky, potřeba uznání a potřeba seberealizace. Můžeme i konstatovat, že psychické týrání je způsobováno jedinci tehdy, když jsou ohrožována a nerespektována jeho práva. Proto byla formulována dětská práva a deklarována *Úmluvou o právech dítěte*, aby nedocházelo ke trýznění a ubližování dětí po celém světě.

U psychicky týraných dětí se pak projevují tyto příznaky: chronické sebepodceňování, sebeobviňování, sebepoškozování, opoždění vývoje, přecitlivělost, neurotické chování, nejistota v sociálních vztazích, nedůvěra k dospělým, vyhýbání se domovu a snaha trávit veškerý čas ve škole, v cizí rodině, partě.¹⁶⁶ Týrané dítě se vyznačuje změnou chování, je více úzkostlivé, bojácné, izoluje se od ostatních, má strach z lidí, nebo se naopak projevuje agresivně, upozorňuje na sebe, dělá ze sebe „šáška“, vytváří si jinou osobu, kterou pak ukazuje na veřejnosti, zatímco vlastní já si chrání. Snaží se svěřit někomu se svým trápením, ale mnohdy nachází nepochopení, další odmítání a zavrhování. Týrané dítě se pak stává snadným terčem šikany, neboť není svými rodiči chráněno. Společnosti vysílá signál o své zuboženosti a svém trápení, přičemž svým slabým sebevědomím není nijak přitažlivé, ale naopak a tak je i společností nadále odmítáno a opovrhováno. Pokud se v jeho přítomnosti neobjeví odborník, který by rozpoznal znaky týrání a nezprostředkoval by dítěti možnost odborné psychologické léčby, byl by týraný jedinec odkázán na další pokračování jeho trýzně ve společnosti, kde se vždy najdou lidé, kteří nepomohou, ale rádi ubližují. Týraný člověk se musí naučit čelit problémům a správně je řešit.

3.3 Negativní následky projevující se u týraných jedinců

Týrané děti si nesou své následky násilí nadále svým životem a zůstává otázkou, jak s touto životní „nespravedlností“ naloží. Budou-li se mstít a ještě ve větší míře vracet společnosti, která jim nijak nepomohla, zlo páchané vůči nim, anebo převáží touha po dobru a budou hledat pozitivní řešení své těžké situace včetně efektivní pomoci, která pak u nich mnohdy přeroste i v pomoc druhým.

¹⁶⁶PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2001. 256 s.

Vaničková uvádí, že děti, které mají zkušenost s tělesnými tresty, inklinují v dospělosti k profesím, ve kterých plnění pracovních povinností vyžaduje násilí. Inklinují k radikálním postojům vůči sociální minoritě, jsou ochotni podrobit se slepě silné autoritě, odmítají pochopit souvislost mezi zkušeností s násilím v dětství a násilným chováním v dospělosti, v obtížných situacích prožívají naučený pocit bezmoci, který v nich okamžitě spouští agresivní chování.¹⁶⁷ Není proto divu, že se například v armádě setkáváme s šikanou a u policie s agresí. Dítě se bitím naučilo od svých rodičů řešit problémy násilím, a protože v mnoha odvětvích společenského života je násilí netolerováno, nýbrž trestně stíháno, nezbyvá, než své násilí uplatňovat tam, kde je to společensky ještě akceptováno, což jsou právě ozbrojené složky. Násilí však může být uplatňováno „beztrestně“ i v jiných profesích, které mají určitý společenský status jako například soudce, lékař či učitel. I zde mohou působit cíleně lidé, kteří byli týraní, a buď druhým pomáhají k právu a dobrému životu, nebo naopak pokračují v destrukci a škodí tím, že právo překrucují a životu ubližují. I takové jsou následky týraní, které ve společnosti kulminují z generace na generaci. Proto by bylo vhodné předcházet patologickým jevům u osob pracujících s lidmi použitím psychologických testů a zabránit tak rizikům působení osobnostně nemocných a neléčených jedinců na důležitých profesích. Někdy stačí jen odborná léčba pomocí dobré psychoterapie a dříve týraný jedinec potom může dobře fungovat ve svém povolání. Jindy je však postižení natolik závažné, že ani psychoterapie či jiná léčba nepomůže a násilnický člověk by neměl zastávat nejen společensky zodpovědná místa, ale projevují-li se u něj i známky silné agrese s evidentní přítomností trestné činnosti, měl by být samozřejmě od společnosti plně izolován. Přesto by však měl mít k dispozici stále možnost využití efektivní formy nápravy jeho života, neboť je pravda, že za své týraní v dětství nemůže a je to právě toto týraní, které je mnohdy příčinou jeho delikventního chování. Jak dokazují výzkumy různých badatelů, mladiství delikventi, zejména agresivní, byli mnohem častěji trestáni fyzicky než ostatní.¹⁶⁸

Kromě viditelných následků poškozujících evidentně tělesné zdraví i život dítěte, existují i následky týraní v jakési skryté formě, které taktéž negativně doprovází týraného v jeho životě, aniž by si to on sám i okolí uvědomovalo a považovalo to právě za následky násilí. Týraní jedinci mohou mít zhoršený školní prospěch, přestože jejich intelekt neodpovídá nízké úrovni dosažených výsledků. Mohou mít problémy v citovém vnímání,

¹⁶⁷ VANIČKOVÁ, E. *Tělesné tresty dětí*. Praha: Grada Publishing, 2004. 79 s.

¹⁶⁸ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007. 255 s.

kdy se stávají jakoby bezcitní, což je jistá ochranná reakce vůči množství utrpení. Taktéž se mohou projevovat jako tyraní a pokračují v týrání druhých, většinou slabších. Trpí buď velkým podceňováním sebe sama, nebo naopak velikášskými tendencemi a sebeprosazováním. Týraní lidé se vyznačují neschopností navazovat normální mezilidské vztahy, neboť jsou nedůvěřiví, nechtějí být dalšími lidmi zase týráni a uzavírají se sami do sebe. Jsou zranitelní, lehce manipulovatelní a mají opět velké sklony podřídit se nějakému dalšímu „tyranovi“ a být tak nadále týráni. Zkrátka nejsou schopni žít normální život. V nejhorších případech se tvrdě mstí společnosti, jak tomu bylo např. u Olgy Hepnarové. Proto je nezbytná včasná a účinná psychoterapeutická pomoc, která by týrané jedince naučila žít a prožívat život správně, radostně a šťastně tak, aby mohli svobodně a dobře rozvinout vlastní osobnost.

3.4 Právní legislativa problematiky týrání

Podle současné právní legislativy je týrání svěřené osoby trestný čin. Zákon č. 140/1961 Sb., trestního zákona se vyjadřuje v hlavě šest k trestným činů páchaných v rodině a na mládeži, kde je v § 215 psáno: „*Kdo týrá osobu, která je v jeho péči nebo výchově, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.*“ Toto ustanovení chrání děti i zletilé, kteří jsou odkázáni na péči a výchovu rodičů, vychovatelů, učitelů, ošetřovatelů, ale i jiných osob, jimž je poškozený svěřen na určitou dobu. Týráním je chápáno jako „zlé nakládání se svěřenou osobou, vyznačující se vyšším stupněm hrubosti, krutosti, bezcitnosti, bezohlednosti, bolestivosti a určitou trvalostí, které tato osoba pociťuje jako těžké příkoří.“¹⁶⁹ Týrané děti jsou tedy podle zákona chráněny, otázkou však zůstává, jak týrání dokazovat, jakým způsobem vést soudní spor a jak nakonec vyřešit rodinné vztahy a soužití, pokud se v rodině týrání svěřené osoby vyskytovalo. Tím se zákon již nezabývá a řešení narušených rodinných podmínek a vztahů potom zůstává na bedrech sociálních pracovníků, sociálních pedagogů, psychoterapeutů a mediátorů.

Týrání svěřené osoby je trestný čin s oznamovací povinností, to znamená, že je povinností každého, kdo se o týrání dozví, nahlásit ho státním orgánům. Váže se k § 368 trestního zákoníku: „Každý, kdo se hodnověrným způsobem dozví, že jiný spáchal trestný

¹⁶⁹ Týrání svěřené osoby. *Koordona* [online]. 2015[cit. 2. března 2015]. Dostupný z WWW: < <http://www.koordona.cz/domaci-nasili/legislativa/17-215-tyrani-sverene-osoby.html>>.

čin týrání svěřené osoby a takový trestný čin oznámí bez odkladu státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta.“ Uvážíme-li, že v současné české legislativě je dovoleno používat tělesné tresty ve výchově dětí, ale na druhé straně existuje oznamovací povinnost týrání svěřené osoby, dostává se občan ČR do složité situace. Je-li podle definice používání nástroje při bití dítěte již týráním a bití po hlavě je takéž týráním, měli bychom tedy podle platných zákonů každý výprask vařečkou a každé pohlavky po hlavě hlásit jako trestné činy státním zástupcům. Pokud by bylo právo řádně uplatňováno, musel by být u nás snad každý třetí rodič soudně trestán za týrání.

Podle § 8 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí se mohou nezletilí i bez vědomí svých rodičů obrátit na zařízení sociálně-právní ochrany, státní orgány, školy, školská zařízení a poskytovatele zdravotních služeb o pomoc při ochraně svého života a svých práv. Tyto orgány, právnické a fyzické osoby a pověřené osoby jsou povinny poskytnout dítěti odpovídající pomoc.

3.5 Právo dítěte

Přestože jsou děti naší současnou legislativou chráněny, otázkou zůstává, zda-li je tomu i v běžné praxi a jestli je opravdu hájeno právo podle Úmluvy o právech dětí. Podle Vaníčkové tělesný trest porušuje základní právo na respekt lidské důstojnosti a tělesné integrity a promíjení násilí rodičů, učitelů a vychovatelů porušuje právo na rovnost ochrany.¹⁷⁰ Článek 19 Úmluvy o právech dětí jasně hovoří o ochraně před všemi formami násilí ze strany rodičů a ostatních lidí. Výbor pro práva dětí deklaroval, že tělesný trest není slučitelný s principy Úmluvy, a proto bylo doporučeno všem státům na světě odstranit a zrušit tělesné tresty dětí. Do dnešního dne toto doporučení přijalo čtyřicet čtyři států, ale Česká republika mezi ně nepatří. Brání se, že společnost na přijetí tohoto zákona není připravena. Rodiče si chtějí zkrátka udržet právo bít své děti podle své libovůle. Zajímavé je zamyslet se nad tím, proč chtějí rodiče své děti bít. Pravděpodobně jsou asi přesvědčeni o tom, že je to správné a že jedině tímto způsobem „dobře vychovávají“. Proto je potřebné působit v české společnosti osvětou a přesvědčit rodiče o špatnosti tělesných trestů z pohledu vědeckého, pedagogického i nábožensko-křesťanského.

¹⁷⁰ VANÍČKOVÁ, E. *Tělesné tresty dětí*. Praha: Grada Publishing, 2004. 50 s.

Dítě je slabý a bezbranný tvor. Přestože se zákony čím dál více snaží na dítě myslet, bude asi ještě dlouho trvat, než jednotliví lidé včetně rodičů, vychovatelů, učitelů, sociálních pracovníků, soudců a politiků konečně pochopí smysl lidského práva a lidské důstojnosti, které se právě projevují na tom nejposlednějším a nejmenším článku společnosti. To, že dítě nemůže dospělému vzápětí oplatit jeho násilí a jeho porušování práva ještě neznamená, že toto dospělý může dělat. Společnost i jednotlivci se poznají právě podle toho, jak se k malému dítěti chová. Na závěr uvedme jeden výrok, který jasně ukazuje právo slabých a bezbranných. Pronesl ho již před dvěma tisíci let sám Ježíš Kristus, když řekl: „Amen, pravím vám, cokoliv jste učinili jednomu z těchto mých nepatrných bratří, mně jste učinili.“ (Mt 25,40) Sám veliký a mocný Bůh – Kristus se ztotožňuje s těmi nejslabšími. Pomoc jim představuje službu Bohu. Toto pravidlo se stává sociálním základem pro nově se formující společnost žijící podle těch nejušlechtlejších hodnot. Služba tomu nejmenšímu. Na každém jednotlivci pak záleží, zda-li toto pravidlo ve svém životě uplatní, nebo je zavrhne. Obojí přináší své následky.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUM - ODMĚNA A TREST V SOUČASNÉ VÝCHOVĚ

Součástí této diplomové práce je i výzkumné šetření v oblasti odměny a trestu v dnešní výchově. Na základě několika dotazovaných odpovědí byl zjišťován stav názorů běžných lidí, zda-li se shoduje s odbornými tvrzeními v dané problematice a do jaké míry. Taktéž se výzkum zabýval vztahem ke křesťanským hodnotám a jejich aplikací v současné výchově.

4.1 Cíl a stanovení hypotéz výzkumné práce

Cílem výzkumného šetření je objasnění přístupu současné společnosti k problematice odměn a trestů ve výchově. Taktéž bylo cílem monitorovat postoj k tělesným trestům a zjistit, zda-li je dnešní společnost připravena a ochotna tuto nefunkční a násilnou výchovnou metodu opustit. Výzkum si kladl i za cíl objasnit vztah běžných lidí ke křesťanským principům a zaznamenat, jsou-li tyto principy pro jednotlivce aktuální ještě i dnes.

V rámci výzkumné části byly stanoveny následující hypotézy:

Hypotéza H1: Lidé s vysokoškolským vzděláním a také lidé s pedagogickým vzděláním jsou přístupnější k názoru, že ve výchově jsou odměny účinnější než tresty.

Hypotéza H2: Většina respondentů připouští používání tělesných trestů, nevidí v nich žádné úskalí a nepřejí si jejich zákaz.

Hypotéza H 3: Podle většiny dotazovaných nemají víra, náboženství a křesťanské principy již vliv na současnou výchovu.

Z hlediska metodologického byla ve výzkumu zvolena kvantitativní metoda a data byla zjišťována formou dotazníku. Jedná se o empirické výzkumné šetření se statistickou procedurou. K základním technikám patří analýza odborné literatury, dotazník vlastní konstrukce a analýza dokumentů.

4.2 Charakteristika dotazníkového šetření

Výzkum byl prováděn v období února a března tohoto roku ve městě Brně a okolí. K vyplnění dotazníku byli požadováni lidé na školách, ve studovnách, ve farnosti, mezi přáteli a známými. Dotazník byl předáván respondentům v osobním kontaktu ve vytištěné podobě, nebo také i formou elektronické pošty. Dotazník byl anonymní. Celkem bylo osloveno 174 lidí, z nichž vyplněný dotazník odevzdalo 50 z nich. Návratnost tedy činila 29%. Výzkum probíhal napříč celou společností, nebyl zaměřen ani na pedagogy nebo na rodiče, ale cílem bylo zaznamenat všeobecné povědomí běžných lidí o dané problematice. Taktéž věková kategorie nebyla nijak omezena.

Otázky byly koncipovány následovně v těchto oblastech:

- všeobecně informační (věk, dosažené vzdělání, pedagogické vzdělání)
- odměny a tresty (srovnání, druhy, účinnost)
- tělesné tresty (účinnost, následky, zákaz užívání)
- křesťanské principy ve výchově (odměna a trest, křesťanské osobnosti)

Na většinu otázek respondenti odpovídali označením svého názoru na pětistupňové stupnici – ano, spíše ano, spíše ne, nevím. V některých otázkách mohli svůj názor rozšířit a vyjádřit se vlastními slovy.

4.3 Analýza dotazníkového šetření

1. Věk respondentů

do 15 let	15-30 let	30-50 let	50-70 let	nad 70 let
-	14	20	12	4
-	25%	40%	24%	8%

Věk respondentů ukazuje, že nejvíce zastoupenou skupinou jsou lidé od 30 do 50 let, kteří mají aktuální zkušenost s výchovou dětí, a toto téma je jim blízké. Tvořili 25%, tedy čtvrtinu. Skupina mladších respondentů ve věku 15-30 let, která byla zastoupena 25% a skupina starších občanů ve věku 50-70 let s 24% představují početně stejné zastoupení. Nad 70 let vyplnilo dotazník jen 8% a věková kategorie do 15 let nebyla zastoupena vůbec.

2. Nejvyšší dosažené vzdělání

Další otázka zjišťovala úroveň dosaženého vzdělání. Týká se přímo jedné z hypotéz, kdy zjišťujeme, jak ovlivňuje vysokoškolské vzdělání kvalitu výchovy.

základní	vyučen/a	střední	vysokoškolské
-	4	16	30
-	8%	32%	60%

Největší zastoupení měli v dotazníku vysokoškolsky vzdělaní lidé, kteří s počtem třiceti představovali 60%. Opět o vyplnění dotazníku uvědoměle projevíli zájem ti, kteří

mají tématicke výzkumu a vědy blíží, než třeba vyučení lidé se zastoupením pouze 8%. Lidé se vzděláním středním se zúčastnili v počtu 16, což je 32%.

3. Máte pedagogické vzdělání?

Otázka číslo tři zjišťovala, kolik respondentů má pedagogické vzdělání. Jakým způsobem se potom jejich znalost pedagogiky odráží ve výchově a zda-li dosahují lepších výsledků, než lidé bez pedagogického vzdělání, zjišťuje jedna z hypotéz. Výsledky budou shrnuty v závěrečné kapitole.

ANO	NE
16	34
32%	68%

Pedagogické vzdělání, ať už střední či vysoké, označilo 32% respondentů, zatímco bez žádného pedagogického vzdělání se označilo 68%. Většina vyplňujících dotazník tedy neměla odborné vzdělání v oblasti výchovy a své znalosti čerpala z vlastních zkušeností a všeobecně dostupných názorů a východisek.

4. Používáte ve své výchově odměny a tresty?

Čtvrtá otázka se cíleně ptala na odměny a tresty, zda-li jsou ve výchově vůbec používány. Bylo možné odpovědět buď ano, ne nebo nevím.

ANO	NE	NEVÍM
36	12	2
72%	24%	4%

Ukázalo se, že výchovného prostředku v podobě odměny a trestu používá pořád plných 72%, což je naprostá většina, zatímco tímto způsobem výchovy se nezabývá jen 24%. Odměny a tresty jsou tedy hojně používaným a nadále aktuálním výchovným nástrojem.

5. Převládají odměny, nebo tresty?

Tato otázka si kladla za cíl zjistit, zda-li se lidé ve výchově opravdu více přiklání k odměnám a volí raději pozitivnější způsob, než negativní a mnohdy násilné tresty.

odměny	tresty	nevyplněno
37	5	8
74%	10%	16%

Opět se potvrdilo, že odměny jsou mnohem více preferovány než tresty. Přednost odměnám dává plných 74%, zatímco ostatní buď otázku vůbec nevyplnili - 16%, nebo volí spíše tresty, což bylo ale jen v 10%. Ti však, kteří tuto otázku nevyplnili, většinou v předcházející otázce odpověděli buď ne, nebo nevím, takže odměny a tresty vůbec nepoužívají. Ti, kteří používají odměny a tresty dávají odměnám přednost v 83%.

6. Jaké odměny jsou u vás nejčastější?

Nyní se již dostáváme konkrétně k druhům odměn a zjišťujeme, které z nich jsou nejhojněji používané. Dále zjistíme, jestli je nejpoužívanější opravdu pochvala, která se v odborné literatuře uvádí jako nejčastější forma odměny. V dotazníku byly napsány následující druhy odměn a respondenti měli označit, které z nich používají. Taktéž mohli napsat i jinou svoji vlastní formu odměny, která nebyla uvedena v možnostech výběru.

Druh odměny	počet	%	vyhodnocení
úsměv	23	46%	2.
pochvala	44	88%	1.
vnitřní uspokojení	11	22%	4.
dárek	12	24%	3.
radost z úspěchu	10	20%	5.
peníze	5	10%	7.
práce za odměnu	1	2%	8.
jiné	6	11%	6.

Nejvíce používaným druhem odměny se dotazníkem prokázalo, že jím je opravdu pochvala. Plných 88% respondentů ji označilo za nejčastější odměnu. Na druhém místě se umístila odměna ve formě úsměvu s 46% a po ní dárek s 24%. Vnitřní uspokojení získalo s 22% čtvrté místo a po něm radost z úspěchu s 20%. Peníze používá jako odměnu 10% respondentů a jiné formy odměny 11%. Mezi ně patří podle psaných výpovědí respondentů např. mimořádný nákup něčeho lákavého, společná činnost, výlet, pohlázení, objetí a sladkosti.

7. Jaké tresty se u vás vyskytují?

Obdobně jako u odměn zjišťoval dotazník i druhy trestů, které respondenti používají. Byl nabídnut jejich seznam s možností zaškrtnutí. Cílem bylo zjistit, jaké formy trestu jsou nepoužívanější a také v jakém zastoupení je tělesný trest a pohlavek.

Druh trestů	počet	%	vyhodnocení
kárání	34	68%	2.
výtka	36	72%	1.
mračení	19	38%	3.
křičení	17	34%	4.
pohlavek	8	16%	6.
tělesný trest	4	8%	9.
domácí vězení	7	14%	7.
práce za trest	6	12%	8.
zákaz PC	11	22%	5.
jiné	2	4%	10.

Nejpoužívanějším trestem je výtka s plnými 72%. Hned po ní je kárání s 68% a mračení s 38%. Následuje trest křičení s 34% a zákaz PC s 22%. Až na šestém místě se umístil pohlavek s 16% a tělesný trest dokonce až na devátém s 8% po domácím vězení (14%) a práci za trest (12%). Nízká míra tělesných trestů je celkem překvapující spolu s pohlavkem. Pravděpodobně se respondenti snažili „dělat se lepšími“. Křičení, které patří taktéž k násilným trestům, se umístilo až na čtvrtém místě. Dotazovaní odpovídali vesměs v pozitivním duchu a volili raději tresty konstruktivní a účinné, čemuž odpovídá umístění výtky a kárání na nevyšší příčce používaných trestů.

8. Jsou podle vás vaše tresty účinné?

ANO	SPÍŠ ANO	SPÍŠ NE	NE	NEVÍM
13	21	7	4	5
26%	42%	14%	8%	10%

Účinnost trestů zjišťovala další otázka, která měla objasnit efektivitu i zpětnou vazbu vychovatelů vzhledem k užití jejich kárných prostředků. Za zcela účinné považuje své tresty 26% respondentů, zatímco za spíše účinné je chápe již více dotázaných - 42%. Souhrnně tedy vnímá účinnost svých trestů plných 68%. Zatímco o neúčinnosti je spíše přesvědčeno 14% a zcela 8% respondentů.

9. Souhlasíte s tvrzením, že od předškolního věku ztrácí tresty svůj smysl?

Tato otázka měla za úkol objasnit názory lidí v oblasti tělesných trestů. Vychází z tvrzení Zdeňka Matějčka, který považoval tělesné tresty za primitivní, a od předškolního věku podle něj přestávají mít zcela smysl. S tímto názorem zcela souhlasilo 36% respondentů a 24% se vyjádřilo, že spíše souhlasí. Spíše nesouhlasí 10% a zcela nesouhlasí 24%. Další 10% na tuto otázku neumělo odpovědět. Celkem souhrnně tedy souhlasí 60% a nesouhlasí 34%. Tělesné tresty tedy za nesmyslné z hlediska výchovy považuje nadpoloviční většina dotázaných.

ANO	SPÍŠ ANO	SPÍŠ NE	NE	NEVÍM
18	12	5	12	3
36%	24%	10%	24%	10%

10. Souhlasíte s tvrzením, že odměny jsou účinnější než tresty?

Zde se opět ve veřejném mínění objasňovalo jedno z odborných tvrzení. A opět se prokázalo, že praxe potvrzuje teorii. S tvrzením naprosto souhlasí 40%, spíše s ním souhlasí 36%, což v součtu činí 76% souhlasu. Proti bylo pouze 12% a dalších 12% nevědělo. Můžeme tedy tvrdit, že většina společnosti považuje odměny za účinnější než tresty, čímž se v tomto případě potvrzuje teoretický základ.

ANO	SPÍŠ ANO	SPÍŠ NE	NE	NEVÍM
20	18	4	2	6
40%	36%	8%	4%	12%

11. Souhlasíte s tvrzením, že tělesné tresty vedou dítě k agresi, úzkosti, pocitu viny?

Z dostupného šetření vyplývá, že nadpoloviční většina respondentů s 64% potvrzuje teorii o kontraproduktivě tělesných trestů. Naopak 34% dotázaných si nemyslí, že by tělesné tresty měly negativní vliv na chování a prožívání dítěte. 10% dotázaných neznalo k této problematice odpověď. Společnost tedy vnímá nebezpečí a negativní následky spojené s tělesnými tresty.

ANO	SPÍŠ ANO	SPÍŠ NE	NE	NEVÍM
18	14	6	7	5
36%	28%	12%	14%	10%

12. Byli jste od svých rodičů bití?

V této jistě citlivé otázce přiznalo bití od svých rodičů plných 40% respondentů. Spíše ne uvedlo 26% a jen 34% dotázaných tvrdilo, že nebyli bití od rodičů vůbec. Můžeme tvrdit, že pouze toto procento lidí nebylo trestáno tělesnými tresty a zbývající část lidí více či méně ano. Tedy minimálně 68% naší populace nad 15 let připouští bití od svých rodičů. Z tohoto šetření tedy vyplývá, že v rámci výchovy byly tělesné tresty v naší společnosti ještě donedávna velmi rozšířené.

ANO	SPÍŠ ANO	SPÍŠ NE	NE	NEVÍM
12	8	13	17	0
24%	16%	26%	34%	0

13. Mělo by být tělesné trestání od vyššího věku zakázané?

Zde zjišťujeme názor společnosti na otázku stále více aktuální, kterou je zákaz tělesných trestů. Od „vyššího věku“ je uvedeno vzhledem k názoru Z. Matějčka, který dovoľoval v určitých případech do tří let „zlostníkovi jednu šoupanot na zadeček“.¹⁷¹

ANO	SPÍŠ ANO	SPÍŠ NE	NE	NEVÍM
9	12	11	13	5
18%	24%	22%	26%	10%

Pouze 18% je zcela přesvědčeno o správnosti zákazu tělesných trestů, zatímco zcela proti je 26%. Spíše pro je 24%, spíše proti je obdobných 22% a nevyjádřilo se 10%. Souhrnem pro zákaz se vyslovilo 42%, což není většina, ale v zemi, kde pořád ještě platí heslo „škoda každé rány, která padne vedle“, se jedná o pomalý, byť jistý pozitivní vývoj

¹⁷¹ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém*. Praha: Portál, 2000. 90 s.

postupující od násilí k respektování práv a důstojnosti dítěte. Přesto však převládá s 48% neochota připustit zákaz tělesných trestů.

14. Představuje pro vás nebe odměnu a peklo trest?

Tato otázka zjišťovala, zda-li současná generace vzhledem k dřívějšímu vnímání našich předků chápe či nechápe nebe a peklo jako odměnu a trest. Výsledek je jistě překvapivý, neboť plných 58%, což je nadpoloviční většina, opravdu nebe jako odměnu vnímá, stejně jako peklo pro ně představuje trest. Zatímco zcela toto pojetí odmítá 16%, spíše ho neuznává 14% a 12% se nevyjádřilo. Můžeme tedy tvrdit, že jistá křesťanská tradice v naší současné populaci pořád ještě existuje.

ANO	SPÍŠ ANO	SPÍŠ NE	NE	NEVÍM
19	10	7	8	6
38%	20%	14%	16%	12%

15. Myslíte si, že nebe a peklo má v dnešní výchově význam?

Taktéž i u této otázky překvapivě převládá mírná nadpoloviční většina kladných odpovědí. Pro souhlas se vyjádřilo 52%, proti 36% a neodpovědělo 12%. Současní lidé tedy podobně jako naši předkové ještě nějakým způsobem chápou základní křesťanské pojmy a jejich vhodnost při výchově i v dnešní dobu.

ANO	SPÍŠ ANO	SPÍŠ NE	NE	NEVÍM
16	10	9	9	6
32%	20%	18%	18%	12%

16. Považujete křesťanské výchovné principy za správné?

Podobně jako u dvou předcházejících otázek je i zde výsledek pozitivně hodnotící křesťanství. Mínějí 50% dotázaných považuje křesťanské výchovné principy naprosto za správné a 18% se k tomuto názoru spíše přiklání. Zcela proti je pouze 10% spolu se 3% nejistými. Tuto otázku však nedokázalo zodpovědět 16% dotázaných. Většina lidí u nás tedy více méně křesťanské hodnoty uznává.

ANO	SPÍŠ ANO	SPÍŠ NE	NE	NEVÍM
25	9	3	5	8
50%	18%	3%	10%	16%

17. Používají se ve vaší výchově křesťanské principy?

Nakonec jedna z posledních otázek zjišťovala procento používání křesťanských principů v současné výchově. Kladně v tomto průzkumu odpovědělo 60%, zatímco proti je 24%, ostatních 12% se nevyjádřilo nijak. I zde tedy převažuje příznivé hodnocení křesťanství aplikované v dnešní výchově.

ANO	SPÍŠ ANO	SPÍŠ NE	NE	NEVÍM
17	13	2	10	6
34%	26%	4%	20%	12%

18. Znáte nějakou dobře křesťansky vychovanou osobnost, která pozitivně ovlivnila svět? Uved'te její jméno, a co udělala:

Závěrečná otázka měla za cíl zjistit, zda-li jsou si lidé vědomi pozitivního přínosu křesťanství, konkrétně v osobě nějaké světově známé postavy. Otázku vyplnilo 60% respondentů, ostatní napsali, že neví, nebo nevyplnili otázku vůbec. Z těch, kteří odpověděli na otázku, jmenovalo 30 % nějakou osobu více méně společensky neznámou. Ostatních 70% zmiňovalo světově známé osobnosti, z nichž nejvíce byla zastoupena osoba Matky Terezy z Kalkaty s 34 % a postava papeže Jana Pavla II. s 26%. Dále byly jmenovány osoby jako Don Bosko, J.A. Komenský, papež František, Karel Habsburský a M. Luther. U Matky Terezy byla zmiňována její nezištná pomoc chudým a umírajícím, duchovní útěcha v rozvojových zemích, vzor pro druhé, u Jana Pavla II. zase usmíření mezi národy, mezinárodní spolupráce, řešení konfliktů mírovou cestou, jeho dobrý vliv na mladé. Z celkového počtu respondentů bylo 42 % schopno jmenovat alespoň jednu křesťansky vychovanou osobnost, která pozitivně ovlivnila svět.

4.4 Závěr šetření

Cílem výzkumného šetření bylo zjistit názory lidí týkající se otázek odměn a trestů. Součástí výzkumu je i ověřování tří předem stanovených hypotéz.

Hypotéza H1: Lidé s vysokoškolským vzděláním a také lidé s pedagogickým vzděláním jsou přístupnější k názoru, že ve výchově jsou odměny účinnější než tresty.

Respondenti s vysokoškolským vzděláním byli o větší účinnosti odměn přesvědčeni v 87%, což je výrazná většina. Lidé se středním vzděláním či vyučeni však o tomtéž byli přesvědčeni jen v 63%, což je nadpoloviční většina. Tedy o 24% jsou více přesvědčeni o účinnosti odměn než trestů vysokoškoláci než lidé bez tohoto vzdělání. Obdobně tomu bylo i u respondentů s pedagogickým vzděláním, kteří považovali účinnější odměny než tresty v plných 83%, ostatní nevěděli, zatímco z těch, kteří nepovažují odměny za účinnější než tresty bylo plných 100% bez pedagogického vzdělání.

Výzkumným šetřením se tedy prokázalo, že lidé s vysokoškolským vzděláním i lidé s pedagogickým vzděláním jsou více obeznáni s problematikou odměn a trestů a ve výchově považují odměny za účinnější než tresty. Lidé se zcela opačným názorem nemají pedagogické vzdělání vůbec.

Stanovená **hypotéza H1:** „*Lidé s vysokoškolským vzděláním a také lidé s pedagogickým vzděláním jsou přístupnější k názoru, že ve výchově jsou odměny účinnější než tresty*“ **se v realizovaném výzkumném šetření potvrdila.**

Hypotéza H2: Většina respondentů připouští používání tělesných trestů, nevidí v nich žádné úskalí a nepřejí si jejich zákaz.

Tato hypotéza se týkala otázek č. 7, 11, 13. Pouhých 8% respondentů připustilo používání tělesných trestů ve své výchově a připočteme-li i pohlavek užívaný jen u 16% musíme konstatovat, že jen malé procento respondentů připouští užívání tělesných trestů. O to víc je zajímavé, že se našlo plných 48% lidí, kteří by nesouhlasili se zákazem užívání tělesného trestu. Pro zákaz se vyslovila menší část lidí s 42%. Ostatní nevěděli. Nemůžeme tedy tvrdit, že si většina nepřeje zákaz užívání tělesných trestů. Zato však 64% si je vědomo úskalí tělesných trestů vedoucích k násilí, agresi, úzkosti a pocitu viny. Zásadně s tímto tvrzením nesouhlasilo jen 14%.

Z výše uvedených poznatků vyplývá, že jen velmi málo lidí připouští užívání tělesných trestů, ale přitom téměř polovina dotazovaných se tělesných trestů nechce vzdát. Můžeme se tedy domnívat, že mnozí své tělesné trestání neuvedli a nepřiznali se k němu. Přesto však si je nadpoloviční většina vědoma nebezpečí, které tělesné tresty na dítěti zanechávají. Můžeme tedy konstatovat, že respondenti se blížili k uvědomělejší části společnosti. Ostatně jejich 60% část tvořili vysokoškoláci, zatímco středoškolsky vzdělání a vyučení představovali část menší se 40%. I toto složení zde hraje svoji roli a možná i proto se hypotéza nepotvrdila.

Stanovená **hypotéza H2:** „*Většina respondentů připouští používání tělesných trestů, nevidí v nich žádné úskalí a nepřejí si jejich zákaz*“ **se v realizovaném výzkumném šetření vyvrátila.**

Hypotéza H3: Podle většiny dotazovaných nemají víra, náboženství a křesťanské principy již vliv na současnou výchovu.

Této hypotézy se týkaly otázky č. 14,15,16 a17. Cílem bylo objasnit míru odklonu od křesťanských hodnot ve výchově vzhledem k historickému odkazu v naší společnosti. Vzhledem k vysoké míře sekularizace byla stanovena výše uvedená hypotéza H3.

Nebe s pojmem odměny a peklo s pojmem trestu má spojeno více jako polovina respondentů - 58%, zatímco tomu tak není jen u 30%. Podobně mírná nadpoloviční většina 52% si myslí, že nebe a peklo mají pro dnešní výchovu význam. Nemyslí si to 36%. Ostatní neví. Taktéž všeobecně křesťanské hodnoty jsou chápány pozitivně, ovšem s mnohem větším procentuálním zastoupením. Za správné je považuje 68% respondentů, zatímco opačného názoru je jen 13%. Ostatní se neuměli vyjádřit. A konečně křesťanské principy se snaží ve výchově aplikovat 60%, zatímco 24% nikoli.

Žádná z otázek nevytvářela ani v nadpoloviční většině odmítavě či negativně proti křesťanství, víře a náboženství. Lidé jsou si tedy i nadále vědomi hodnot i trvalého historického odkazu naší křesťanské tradice.

Stanovená **hypotéza H3:** „Podle většiny dotazovaných nemají víra, náboženství a křesťanské principy již vliv na současnou výchovu“ **se v realizovaném výzkumném šetření vyvrátila.**

ZÁVĚR

Diplomová práce Význam odměny a testu v současné výchově měla za cíl rozšířit danou problematiku v rámci kulturně historickém s přihlédnutím na křesťanskou tradici naší země. Taktéž se zamýšlela nad úskalími trestů, které již nespádají do výchovy, ale spíše do trestního práva. Teoretická část se zabývala tématem na základě odborné literatury, zatímco praktická část formou výzkumného šetření zjišťovala současný stav povědomí společnosti k aktuálním otázkám.

První kapitola teoretické části shrnula dosavadní všeobecné vědecké poznatky z oblasti odměn a trestů ve výchově. Se svými teoriemi se představili pedagogové, psychologové, sociologové i lékaři, kteří se ve své profesi aktivně odměňováním a trestáním zabývali. Nastínili tak další možné cesty bádání a objevování v oblastech dobra a zla, ve vztazích autority a podřízeného, v možnostech pozitivní a konstruktivní výchovy dítěte. Tyto principy pak byly přetransformovány v druhé části diplomové práce do roviny biblické, která po více jak tisíc let tvořila v naší kultuře zcela nezastupitelné a hlavní východisko při formaci naší společnosti. Bible přinesla nejen víru a křesťanství, ale i rozumový a myšlenkový rozvoj, který položil základy v oblasti vědy a poznávání. Podobně i této diplomové práci odhalila hlubší objasnění principu dobra a zla ve výchově dětí i přístupu dospělých vůči nim. Pozitivní formace dětí, jak je vyjádřena v evangeliích, je zcela v souladu s poznatky v oblasti dětské psychologie prezentované u nás světově známou osobností Zdeňka Matějčka. Taktéž výchova bez tělesných trestů propagovaná v tomto směru průkopníkem Donem Boskem z 19. století byla ve své době jistě revoluční, ale ještě ani dodnes zdaleka nepřinesla v našem prostředí pochopení a uznání. Nic méně *Úmluva o právech dítěte* přijatá Valným shromážděním OSN v roce 1989 přispívá výrazně ke zlepšení podmínek dítěte. Nutí tak svým obsahem i Českou republiku k uplatňování práva, jehož hlavní podstatou je ochrana a respekt k dítěti stejný, jako mají jiné lidské bytosti. Česká společnost však musí ještě urazit dlouhou cestu ve správném chápání lidského práva chránící život druhých, zvláště těch bezbranných. Tato diplomová práce je tedy jakýmsi apelem k zamyšlení nad současným stavem české společnosti a snahou o šíření konstruktivních a efektivních forem výchovy založených na pozitivním a harmonickém utváření struktury osobnosti dítěte směřující k jeho dobré budoucnosti.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- 1) ALBERTI, P. *Světce Don Bosko*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1999.
- 2) BALHAROVÁ, J. *Poslední český král blahoslavený Karel*. Milujte se. 2012, roč. 6, č. 21, s. 8. ISSN 1802-4327.
- 3) BOSCO, D. *Můj život pro mladé*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-247-8.
- 4) BOSCO, T. *Maminka Markéta*. Olomouc: Matice cyrilometodějská. 2006. ISBN 80-7266-234-1.
- 5) BULLOK, A. *Hitler a Stalin – paralelní životopis*. Plzeň: Mustang, 1995. ISBN 80-85831-51-1.
- 6) CÍNEK, R. *Olga Hepnarová zabíjela, protože neuměla žít*. Praha: Nakladatelství XYZ, 2010. ISBN 978-80-7388-338-6.
- 7) ČAČKA, O. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících*. Brno: MU, 2000. ISBN 80-7239-060-0.
- 8) ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-273-7.
- 9) ČAPEK, R. *Odměny a tresty ve školní praxi*. Praha: Grada Publishing, 2014. ISBN 978-80-247-4639-5.
- 10) *Denní modlitba církve II: Doba postní a velikonoční*. Kostelní Vydří: Karmelitánská nakladatelství. 2005. ISBN 80-7192-772-4.
- 11) *Dokumenty II. Vatikánského koncilu*. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-089-3.
- 12) DUFOUR, X.L. *Slovník biblické teologie*. Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1991.
- 13) DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. a kol. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada Publishing, 1995. ISBN: 80-7169-192-5.
- 14) FISCHEROVÁ-KVĚCHOVÁ, M. *Našim dětem*. Praha: nakladatelství B. Kočí, 1916
- 15) FROMM, E. *Umění milovat*. Praha: Simon and Simon Publishers, 1997. ISBN 80-85637-26-X.

- 16) HANUŠOVÁ, J. *Násilí na dětech - syndrom CAN*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-78-4.
- 17) HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.
- 18) HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-686-5.
- 19) *Jan Pavel II.* Praha: Cesty, 2002. ISBN 80-7181-766-X.
- 20) JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2011. ISBN 80-7178-535-0.
- 21) *Jeruzalémská bible*. Kostelní vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7195-289-3.
- 22) JUNG, C.G. *Duše moderního člověka*. Brno: Antalis, 1994. ISBN 80-7108-087-X.
- 23) JŮVA, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Brno: Paido, 2003. ISBN 80-7315-062-X.
- 24) KAPLÁNEK, M. *Výchova v salesiánském duchu*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0126-7.
- 25) *Katechismus katolické církve*. Praha: České katolické nakladatelství, 1995. ISBN 80-7113-132-6.
- 26) KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2008. ISBN 80-7178-303-X.
- 27) LANGMEIER, J. a kol. *Dětská psychoterapie*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-710-7.
- 28) MALÝ, T. *Pedagogika*. Řím: Velehrad – Křesťanská akademie. 1985. ISBN 978-80-7367-710-7.
- 29) MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíce potřebují*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-504-2.
- 30) MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-486-9.
- 31) *Novéna k blahoslavenému Karlovi Rakouskému*. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2011.

- 32) Pelikán, J. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004. ISBN 80-7184-569-8.
- 33) PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-579-2.
- 34) PRŮCHA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7.
- 35) ŘÍČAN, P. *S dětmi chytře moudře*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0343-8.
- 36) SEVILLIA, J. *Poslední císař*. Plzeň: Plejáda, 2010. ISBN 978-80-87374-22-1.
- 37) TOMÁŠEK, F. *Pedagogika: úvod do pedagogické praxe pro vychovatele a rodiče*. Brno: Nibowaka, 1992.
- 38) VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-0956-0.
- 39) VANÍČKOVÁ, E. *Tělesné tresty dětí*. Praha: Grada Publishing, 2004. ISBN 80-247-0814-0.
- 40) Vodák, Z. *Svatá rodina jako základ křesťanské civilizace*. Zlín, 2013. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. IMS Brno.
- 41) WEIGEL, G. *Svědék naděje*. Praha: Práh, 2005. ISBN 80-7252-114-4.

FRANIŠEK. Audience pro kalábrijské věří: Buď Ježíš, nebo zlo! *Česká sekce Vatikánského rozhlasu* [online]. 2015[cit. 24. února 2015]. Dostupný z WWW: <<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=21512>>.

PACNER, K. Umíral sám, okolo něj se bojovalo o moc. Před 62 let zemřel Stalin. *Technet. idnes* [online]. 2015 [cit. 6. března 2015]. Dostupný z WWW: <http://www.technet.idnes.cz/stalin-umrti-62-let-03r-vojenstvi.aspx?c=A150305_111906_vojenstvi_mla>.

Psychické týrání. *Záchranný kruh* [online]. 2015[cit. 27. února 2015]. Dostupný z WWW:<<http://www.zachranny-kruh.cz/pro-verejnost/kriminalita-rizikove-chovani/tyrane-deti/psychicke-tyrani.html>>.

Týrání svěřené osoby. *Koordona* [online]. 2015[cit. 2. března 2015]. Dostupný z WWW:<<http://www.koordona.cz/domaci-nasili/legislativa/17-215-tyrani-sverene-osoby.html>>.